

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

ТКАЧІВСЬКА МАРІЯ РОМАНІВНА



УДК 811.161.2: 811.112.2

**КУЛЬТУРНО-ЕМОТИВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ
ВІДТВОРЕННЯ ЛЕКСИКИ ОБМЕЖЕНОГО ВЖИТКУ
В УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ**

Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук**

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі іноземних мов і перекладу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
БЕЗУГЛА Лілія Ростиславівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, професор кафедри
німецької філології та перекладу.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
КОЛОМІЄЦЬ Лада Володимирівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Інститут філології,
професор кафедри теорії
та практики перекладу з англійської мови;

доктор філологічних наук, професор
ЗАСЄКІН Сергій Васильович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки, професор кафедри
прикладної лінгвістики;

доктор філологічних наук, професор
МІЗІН Костянтин Іванович,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
завідувач кафедри іноземної філології, перекладу
та методики навчання.

Захист дисертації відбудеться «29» вересня 2021 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.27 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 7-75.

Із дисертацією можна ознайомитися в Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано «27» серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



Ірина МОРОЗОВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертацію присвячено вирішенню проблем, пов'язаних із перекладом лексики обмеженого вжитку (далі – ЛОВ), яка, з одного боку, володіє великим емотивним потенціалом, а з іншого – є виразником єдності мови й культури як магістрального ідентифікатора ментальності народу, що слугує підмурівком його самобутності.

Дослідження ЛОВ з позицій перекладознавства стає нагальним в умовах «культурного повороту» (S. Bassnett, A. Lefevere), який знаменував розвиток перекладознавчої науки в останні десятиліття. Ведеться полеміка про співвідношення мови й культури в перекладі (А. Г. Багдасарян, О. Бурда-Лассен, С. Buesa Gómez, Т. Loogus, М. Snell-Hornby), сформульовано нові завдання щодо специфіки взаємодії мови й культури в діяльності перекладача (М. Альошина, Н. Галєєва, І. Зайцева, О. Катречко, Р. Deshussen, G.-A. Goldschmidt, J. House, М. Krzystofiak, I. Kuhn). Проте загально-теоретичні положення культуроорієнтованого перекладознавства потребують конкретних досліджень перекладу культурно значущих мовних одиниць. У дисертації розглядаються закономірності втілення у німецькомовному перекладі емотивно конотованої ЛОВ, представленої в творах сучасних українських письменників – образливої, соціальної та територіальної.

ЛОВ була об'єктом дослідження багатьох фундаментальних наукових розвідок. Чи не найпопулярнішим дослідницьким об'єктом є *молодіжний сленг* у різних сферах спілкування: медійній (О. Бартманн, М. Chun, Ch. Dürscheid), комп'ютерній (І. Щур, J. Androutsopoulos), шкільній (Й. Дзендзелівський, К. Котелевець, Л. Підкуймуха, S. Frech) та ін., у семантичному (О. Кондратюк, Л. Левицька, І. Микитка, І. Приходько, О. Шапочкіна), лексикографічному (О. Поздняков), лінгвокогнітивному (О. Христенко), соціолінгвістичному (К. Лисюк, С. Мартос, Н. Шовгун, J. Gerdes, Н. Henne) та комунікативному (E. Lapp) аспектах.

Досліджуються й інші соціолекти (соціальна ЛОВ): *мова канакіш* (Н. Canoglu, Т. Pärthe, F. Zaimoglu), *мова НДР* (О. Wolf), *військовий жаргон* (В. Коровушкін), *арго* (О. Горбач, М. Грачов, О. Редько, В. Швець, М. Якушина), зокрема *кримінально-в'язничне* (Н. Колошук, А. Gall, U. Maas, Th. Taterka, Cs. Tiszóczy) і *табірне арго* (N. Warmbold, S. Ziegler), у тому числі в діяхронічному аспекті (О. Бугера, Т. Єрофєєва).

Усе більше привертає увагу дослідників і *образлива лексика* – у німецькій (О. Голод, І. Осовська, Н.-М. Gauger, L. Kretzenbacker, A.-L. Nistor, A. Riedel, G. Scheffler), українській (Н. Вовк, Л. Клепуц, Л. Ставицька, С. Форманова) та інших (Н. Богданович, В. Жельвіс, О. Кульчицька, В. Мокієнко, В. Палій) лінгвокультурах, зокрема *етнофолізми* (R.-B. Essig, K. H. Schaible), *зоофолізми* (Н. Cohn, D. Schmauks, R. L. Zehan), *сексофолізми* (М. Гримич, J. Müller, Н. Schelsky), *гомофолізми* (Р. Derks), *обсценізми* (Г. Мельниченко, W. Beutin, I. Ermen, L. Marcuse), *скатологізми* (Р. Englisch, G. Jerouschek, J. Persels), *матизми* (Л. Кітаєв-Смик, Г. Ковальов, С. Оржеховський, М. Рут).

Досліджується *табу* як етнолінгвістичний (Д. Зеленін, І. Ігнатенко) та лінгвокультурний (В. Дєвкін, Л. Курагіна, Ю. Єловська, О. Рогач, R. Rada, U. Reutner) феномен.

Дослідники не оминають і *територіальні діалекти*: як українські (Н. Гуйванюк, М. Лесюк, І. Мілева, Н. Хобзей), так і німецькі (Р. Пилипенко, A. Baur, R. Börlin, M. Knüppel, A. Lötscher), у тому числі особливості образливої діалектної лексики (Д. Веселовський, Ю. Винничук, G. Jontes, F. Kamer, I. Windhaber).

Існуючі дослідження ЛОВ перебувають у площині інтересів загального й часткового мовознавства, лінгвокультурології, соціо- і психолінгвістики, намагаючись вирішити проблеми категоризації ЛОВ, її національної специфіки в окремих лінгвокультурах, взаємодію із суспільно-політичними, ідеологічними, історичними, психологічними чинниками тощо. Але й досі немає комплексного дослідження, присвяченого аналізу ЛОВ у перекладознавчому аспекті. Перекладознавчі розвідки стосуються окремих класів такої лексики, зокрема увагу дослідників перекладу з англійської мови привертають *діалектизми* (Т. Дитина, І. Струк, В. Ткач, H. Maurer-Lausegger), *ненормативна* (Н. Абросимова, Н. Волинець, М. Козирева, О. Новицька) і *розмовна* (Є. Ангерчік) *лексика, сленг* (Н. Абабілова, В. Балабін, К. Бондаренко, М. Єлісова, В. Перетокіна), *інвектива* (О. Данилова, В. Модестов, О. Ребрій, М. Яковлева), *жаргонізми й пейоративи* (А. Гудманян, Ю. Плетенецька), *іношомовні елементи* (Т. Андрієнко) та ін. Дослідники перекладу з романських мов звертаються до *арготизмів* (А. Білас), *евфемізмів* (А. Галайчук), *сленгу* (А. Дурманенко) та ін.

Окрім того, за останні три десятиліття в іномовному світі зростає увага до українського слова, що фіксує чимала кількість перекладів, які відіграють одну із найпомітніших ролей у світовій репрезентації вітчизняної літератури. З'являються переклади творів Ю. Андруховича, Л. Дереша, С. Жадана, О. Забужко, наповнені ненормативною лексикою. Вочевидь, відтворення такої лексики іноземною мовою є викликом для перекладачів і новим об'єктом для перекладознавчих досліджень.

Нагальність перекладознавчого аналізу ЛОВ підсилюється також браком релевантних лексикографічних джерел. У науковому просторі наявні численні одномовні словники різних класів ЛОВ: німецькі (G. Drews, J. Ebner, H. Ehmann, J. Müller, C. Müller-Thurau, Th. Schuster, S. A. Wolf), російські (Т. Ахметова, М. Грачов, С. Левікова, В. Мокієнко, Т. Нікітіна, О. Плущер-Сарно, О. Сідоров), українські (Т. Кондратюк, Л. Ставицька, С. Пиркало); двомовні, зокрема німецько-українські (О. Гаврилів). Назрів час і для укладання українсько-німецьких словників ЛОВ.

Таким чином, **актуальність дослідження** зумовлено: 1) суттєвим зростанням перекладознавчого інтересу до культурно значущих одиниць мови, до яких належить і ЛОВ; 2) потребою в комплексному перекладознавчому вивченні ЛОВ з урахуванням культурних і емотивних чинників її вживання в українських художніх творах та їхніх німецьких перекладах; 3) нарощуванням кількості перекладів творів українських

письменників німецькою мовою із наявною фіксацією ЛОВ, що потребує перекладознавчої рефлексії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах наукової теми, що розробляється на кафедрі іноземних мов і перекладу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Дослідження перекладів творів відомих українських та зарубіжних письменників у контексті взаємодії культур» за № 0113U002861, затвердженої МОН України.

Об'єктом дослідження є емотивно конотована ЛОВ у творах сучасних українських письменників та її переклад німецькою мовою із застосуванням різновекторних трансляторних рішень.

Предметом дослідження є культурно-емотивні закономірності відтворення ЛОВ у перекладах творів сучасних українських письменників із української на німецьку мову.

Мета роботи – з'ясувати закономірності українсько-німецького перекладу ЛОВ з урахуванням її культурної та емотивної конотованості в тексті оригіналу і тексті перекладу.

Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких пріоритетних завдань:

- окреслити теоретико-методологічні засади перекладознавчого дослідження ЛОВ;
- розробити культурно-емотивну методику аналізу ЛОВ в аспекті перекладу;
- визначити перекладацькі трансформації ЛОВ як засіб досягнення повноцінності перекладу;
- з'ясувати культурно-емотивні трансляторні можливості українсько-німецького перекладу образливої, соціальної та територіальної ЛОВ;
- охарактеризувати функційний репозитарій ЛОВ та його складові в аспекті перекладу (гру слів, фразеологізми, іншомовні вкраплення);
- виробити комплекс рекомендацій перекладачам щодо українсько-німецького перекладу ЛОВ
- укласти українсько-німецькі словники лайливої лексики та соціолектів.

Матеріалом дослідження слугують 74 твори сучасних українських письменників (оригінальні тексти та їхні німецькомовні переклади), із яких зроблено вибірку фрагментів, що містять ЛОВ, загальною кількістю 18885 слововживань. Як допоміжне джерело до аналізу залучено банки даних Генерального регіонального анотованого корпусу української мови (ГРАК) (Grac v.7) та лексичного корпусу COSMAS II Інституту німецької мови імені Ляйбніца в Маннгеймі задля встановлення ступеня вживаності досліджуваних одиниць.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на гумбольдтианському принципі єдності мови й культури і на положенні про те, що поєднувальною ланкою між мовою й культурою є культурна конотація лексичних одиниць, нерозривно пов'язана з емотивною конотацією (В. Телія). Припускаємо, що при

перекодуванні ЛОВ у перекладі художніх творів провідну роль відіграє не тільки і не стільки денотативне значення таких лексичних одиниць, а насамперед культурна і емотивна конотації. Тому перекладач застосовує специфічний трансляторний інструментарій; у такий спосіб відбувається відтворення одиниць ЛОВ як знаків «мови» культури (В. Телія) або лінгвокультурного коду (Н. Андрейчук).

Теоретико-методологічним підґрунтям дисертації слугують загальні положення культууроорієнтованого перекладознавства (Г. Багдасарян, Р. Зорівчак, М. Іваницька, К. Мізін, М. Стріха, О. Чередниченко, G.-A. Goldschmidt, J. House, M. Krzystofiak, I. Kuhn, T. Loogus), які конкретизуються у межах культурно-емотивного підходу до аналізу відтворення ЛОВ в українсько-німецькому художньому перекладі з опертям на поняття лінгвокультурного коду. **Методологічно** дослідження базується також на загальній теорії перекладу (Т. Андрієнко, Я. Бархударов, А. Гудманян, М. Дорофєєва, В. Карабан, В. Комісаров, І. Фролова, K. Reiß, L. Venuti, H. J. Vermeer), теорії художнього перекладу (Є. Бондаренко, С. Засєкін, Л. Коломієць, Т. Некряч, В. Радчук, О. Ребрій), частковій теорії українсько-німецького перекладу (О. Білоус, О. Гаврилів, Т. Кияк, А. Науменко, О. Огуй, А. Паславська), концепції перекладу емотивних одиниць (С. Гладь, А. Мартинюк, Л. Тараненко, Т. Шмігер), концепції лексичного значення (М. Гамзюк, В. Говердовський, О. Кунін, Н. Оніщенко, В. Телія), положеннях лінгвокультурології (Н. Андрейчук, Є. Верещагін, П. Донець, В. Костомаров, Й. Стернін), соціолінгвістики (О. Данилевська, О. Домашнєв, В. Жельвіс, В. Крячко, Л. Ставицька, W. Kolb, H. Löffler, E. Neuland), лінгвістики емоцій (Н. Гуйванюк, В. Шаховський, Z. Kövecses, A. Wierzbicka) та фундаментальних працях провідних представників світової філологічної думки (М. Бахтін, Л. Блумфілд, В. Гумбольдт, Л. Єльмслєв, О. Єсперсен, І. Мещанінов, О. Потебня). Виконане у межах загальної антропоцентричної методології дослідження, є дотичним і до новітніх еколінгвістичних розвідок мови (О. Морозова, В. Самохіна, В. Пасинок, І. Шевченко, F. Collaoni, A. Fill, E. Naugen) з огляду на порушення проблем, пов'язаних із чистотою мовного середовища.

Для досягнення мети та розв'язання завдань у дослідженні застосовано такі **методи**: *гіпотетико-дедуктивний* – для узагальнення фактів, формулювання й верифікації гіпотези; *дефінітивний* – для пояснення релевантних понять; *описовий* – для характеристики типових мовних засобів перекладу ЛОВ; *порівняльно-перекладознавчий аналіз* – для виявлення труднощів перекладу і застосованого з метою їхнього подолання трансляторного інструментарію; *інтерпретаційний аналіз* – для тлумачення релевантних фрагментів текстів оригіналу й перекладу; *контекстуальний аналіз* – для осмислення трансляторних рішень щодо відтворення ЛОВ у перекладі залежно від контексту; *стилістичний аналіз* – для виявлення стилістичних прийомів у оригіналі й перекладі; *метод зіставного аналізу* – для встановлення відповідників ЛОВ в українській та німецькій мовах;

лінгвокультурологічний і культурно-історичний аналіз – для характеристики культурно-історичного підґрунтя вживання ЛОВ в оригіналі й перекладі; *порівняльно-історичний аналіз* – для реконструкції діахронічних параметрів ЛОВ; *прагмасемантичний метод* – для виявлення авторської інтенції щодо реалізації ЛОВ; *структурний метод*, у межах якого застосовано *лексико-семантичний аналіз* – для окреслення семантичних та функційних параметрів ЛОВ; *компонентний аналіз* – для з'ясування структури значення ЛОВ; *трансформаційний аналіз* – для аналізу синтаксичної структури висловлень із ЛОВ; *метод аналізу словникових дефініцій і метод інтроспекції* – для виявлення рівня емотивності досліджуваних одиниць, а також *елементи кількісних підрахунків* – для квантитативного окреслення досліджуваного матеріалу.

Наукова новизна дослідження. У роботі вперше окреслюються закономірності перекладу мовного феномена ЛОВ у німецьких художніх текстах з опертям на культурні та емотивні чинники. У такий спосіб започатковано **новий напрям** перекладознавчих досліджень – теорію перекладу ЛОВ, яка ґрунтується на культурно-емотивному підході до її аналізу в українсько-німецькому художньому перекладі. Зокрема, вперше:

- розроблено культурно-емотивну методичну процедуру трансляторного аналізу ЛОВ;
- запропоновано класифікацію емотивно конотованої ЛОВ та комплексно розглянуто виокремлені класи і підкласи ЛОВ у ракурсі культурно-емотивного підходу до аналізу її перекладу;
- здійснено систематизацію інструментарію українсько-німецького перекладу ЛОВ як елементу лінгвокультурних кодів носіїв української та німецької мов;
- охарактеризовано трансляторні рішення ЛОВ з урахуванням її культурної та емотивної конотованості в тексті оригіналу і тексті перекладу;
- з'ясовано культурно-емотивні закономірності відтворення ЛОВ у перекладах сучасних українських художніх творів німецькою мовою;
- виявлено можливості українсько-німецького перекладу ЛОВ у рамках її функційного репозитарію, який формують насамперед гра слів, фразеологізми та іншомовні вкраплення;
- запропоновано комплекс рекомендацій перекладачам щодо втілення ЛОВ в українсько-німецькому перекладі.

Наукову новизну отриманих результатів підсумовано в **положеннях, що виносяться на захист**.

1. Культурно-емотивний підхід до перекладу ЛОВ ґрунтується на виокремленні трьох її категорійних ознак – ненормативності, культурної та емотивної конотованості; та трьох її класів – образливої, соціальної і територіальної ЛОВ. Перекладацькі рішення передбачають превалювання конотативного значення одиниць ЛОВ над денотативним, що зумовлює застосування трансляторного інструментарію, яке базується на: 1) володінні

перекладачем відповідними лінгвокультурними кодами, 2) врахуванні рівня інтенсивності емотивної конотації, 3) врахуванні лінгвокультурного й соціокультурного контексту. Відтворення культурної конотації ЛОВ визначає стратегії перекладу, а відтворення емотивної конотації впливає на вибір трансляторних способів і технік.

2. Образлива ЛОВ, яка охоплює лайливу (грубі пейоративи, у т. ч. етно-, зоо-, гомо-, феміно- й маскулінофолізми) і табуйовану лексику, включно з обценною (скатологізми й сексофолізми), при трансфері німецькою мовою демонструє: домінування стратегії одомашнення; дотримання/недотримання емотивної конотованості; дотримання/недотримання культурної конотованості; дотримання/недотримання мовних реєстрів.

2.1. До трансляторних технік перекладу етнофолізмів належать: «етнофолізм → зафіксований у словнику етнонім / нейтральне позначення»; «етнофолізм → етнофолізм».

2.2. Переклад зоофолізмів передбачає такі трансляторні техніки: «зоофолізм → зоофолізм (зі збереженням або заміною одного зооніма іншим)», «зоофолізм → неззоофолізм (жаргонізм, скатологізм, сексофолізм, пейоратив)».

2.3. У перекладі феміно- й маскулінофолізмів домінують функційні відповідники, а також способи транскрипції/транслітерації, генералізації/конкретизації, калькування. Наявність в обох мовах синонімічних рядів зі значенням 'розпусна жінка' та 'гомосексуальний чоловік' засвідчує схожість обох лінгвокультурних кодів у морально-етичних принципах, що спрощує підбір трансляторних відповідників.

2.4. Переклад обценної лексики унаочнює прерогативу скатологізмів над сексофолізмами із застосуванням таких трансляторних технік: «сексофолізм → сексофолізм / скатологізм / жаргонізм / міфологема / іншомовне вкраплення». Скатологізми *Arsch*, *Arschloch*, *Scheiße* як часто вживані трансферні лексеми є універсальними лайливими словами і виразниками емотивної конотації з різним рівнем інтенсивності.

3. Для перекладу соціальної ЛОВ, яка інкорпорує жаргон, аргі та сленг, використовують як стратегію очуження, так і одомашнення, пріоритетними є такі способи перекладу, як добір функційного відповідника, експланація, стилізація та нейтралізація.

3.1. У перекладі соціально-політичних жаргонізмів важливими є фонові знання, тому прерогативою є введення пояснювальних елементів і наявність коментарів наприкінці тексту. Для відтворення жаргонізмів доби СРСР частково використовують відповідники доби НДР.

3.2. Арготизми відтворюються за допомогою функційних відповідників, зокрема похідних із ротвельш-лексем, нейтральних лексем, що виправдано у випадку емотивно-стильової дислокації, способів транскрипції/транслітерації, які потребують належного коментаря, а також калькування, генералізації, конкретизації, експланації.

3.3. Для перекладу сленгізмів характерним є як вживання функційних

відповідників із реалізацією трансляторної техніки «сленгізм → сленгізм», так і стилізація (подвоєння голосних, усічення, зміна букв, злиття слів, імітація канакіш).

4. Територіальна ЛОВ, яку представлено емотивно конотованими територіальними діалектизмами, перекладається за допомогою елементів розмовної мови й просторіччя із застосуванням насамперед способу стилізації. Вживання літературних відповідників нейтралізує стилістичну маркованість і спричиняє стилістичний дисбаланс із текстом оригіналу.

5. ЛОВ репрезентована лексичними і фразеологічними одиницями у функційному репозитарії, який охоплює емотивно конотовані словесну гру, фразеологізми, іншомовні вкраплення, евфемізми, вставні слова та вигуки.

5.1. У відтворенні гри слів з ЛОВ перевага надається моделюванню гри в мові перекладу зі збереженням форми, рими, фонетичної імітації оригіналу, іронії й сарказму із дотриманням емотивної конотації. Пріоритетним способом перекладу є стилізація.

5.2. Репрезентація ЛОВ у фразеологізмах не завжди забезпечується повним чи частковим еквівалентом мови перекладу, а відтворюється за допомогою кальки чи метафори; застосовуються способи експланації, ампліфікації, трансплантації чи компенсації в іншому місці. При відтворенні фразеологізмів із елементами соціолектів домінує просторіччя, можливим є запозичення фразеологізму з третьої мови. При перекладі фразеологізму з міфологемами підбирається денотативний або конотативний відповідник зі збереженням або заміною образу.

5.3. ЛОВ, репрезентована в українських текстах іншомовними вкрапленнями, джерелом яких слугують передусім російська та англійська мови, має високий рівень інтенсивності емотивної конотації. Якщо для відтворення англійських вкраплень характерними є такі способи, як трансплантація й стилізація (при зміні графічної форми з кирилиці на латиницю), то для відтворення російських – транскрипція/транслітерація, комбінована реномінація, генералізація/конкретизація, усталений відповідник і стилізація.

5.4. Евфемізми як заміники обценізмів передаються в тексті перекладу універсальними лайливими словами й вигуками, евфемізмами, нейтральними лексемами, вставна ЛОВ – як лайливими універсальними, так і іншими емотивними відповідниками німецької мови.

6. Для перекладу ЛОВ перекладач підбирає одиниці не тільки з відповідних підкласів німецької мови, але й з інших підкласів, оскільки керується власним лінгвокультурним кодом. Універсальними відповідниками для відтворення німецькою мовою багатьох українських пейоративів, сексофолізмів, міфологем, арготизмів, жаргонізмів і сленгізмів є скатологізми, оскільки інвективна стратегія і в українській, і в німецькій лінгвокультурах є саме скатологічною. Специфічним способом перекладу ЛОВ є стилізація, характерна для відтворення насамперед сленгізмів і територіальних діалектизмів.

Теоретичне значення дисертації зумовлено запровадженням перекладознавчої теорії ЛОВ, яка ґрунтується на культурно-емотивному підході до її аналізу в українсько-німецькому художньому перекладі та передбачає врахування культурно вмотивованого вживання емотивно конотованої ЛОВ, що зумовлює віднесення її до лінгвокультурного коду носіїв мови. Положення означеної теорії слід розглядати як внесок у загальну теорію художнього перекладу (визначення якості перекладу ЛОВ), в інтерпретативну теорію художнього перекладу (встановлення типових перекладацьких технік відтворення ЛОВ у перекладах художніх текстів), у часткову теорію українсько-німецького перекладу (окреслення тенденцій сучасного німецькомовного художнього перекладу ЛОВ), а також у лексичну семантику німецької і української мов, порівняльне мовознавство, порівняльну лінгвокультурологію, етнолінгвістику, соціолінгвістику та еколінгвістику.

Практична цінність роботи визначається тим, що її результати можуть знайти використання як у перекладацькій діяльності, так і в курсах із теорії та практики художнього й усного перекладу (розділ «Лінгвістичний підхід до перекладу»), лексикології німецької мови (розділи «Лексичне значення», «Класи лексики»), а також у спецкурсах із перекладу ЛОВ, фразеології, лінгвокультурології, соціолінгвістики та екології мови. Дослідження може бути корисним при укладанні словників, написанні підручників і посібників із теорії та практики художнього перекладу. Результати дослідження успішно використовуються на заняттях із теорії та практики перекладу зі студентами факультету іноземних мов Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Як додаток до дисертації подано фрагменти двомовних лексикографічних словників лайливої лексики і соціолектів, що є першою спробою створення словників подібного типу. Дослідження сприяє оптимізації трансляторної майстерності за рахунок розробки комплексу рекомендацій щодо українсько-німецького перекладу ЛОВ.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження викладено в доповідях на таких конференціях: XIX, XVII, XXV, XXVII Міжнародних науково-практичних конференціях Асоціації Українських Германістів (Одеса, 2012, Львів, 2010, 2018, 2020); Науковій конференції “Contemporary issues in philological sciences: experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine” (Lublin, 2017); Міжнародних наукових конференціях «Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC)» (Івано-Франківськ, 2016, 2017); VIII, IX наукових конференціях з міжнародною участю «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу» (Харків, 2015, 2017); IV Міжнародній науково-практичній конференції “European Science and Technology” (Мюнхен, 2013); IV Міжнародній науковій конференції «Язык и межкультурные коммуникации» (Вільнюс – Мінськ, 2013); XI Міжнародній науковій конференції «Семантика мови і тексту»

(Івано-Франківськ, 2012); X Українсько-Баварській конференції германістів «Ukrainisch–deutsche Begegnungen: Sprache, Literatur, Didaktik» (Львів, 2010).

Публікації. Основні положення й результати дисертаційного дослідження повністю відображено у 63-х одноосібних наукових публікаціях, зокрема в 37-ми статтях у фахових українських виданнях, 2-х статтях у зарубіжних спеціалізованих виданнях, у 2-х зарубіжних колективних монографіях, 8-ми статтях – у інших виданнях, а також матеріалах і тезах 14-ти доповідей на міжнародних наукових конференціях (загальний обсяг 16,42 авторських аркуша).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'ятих розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних наукових (950 позицій), лексикографічних (51 позицій) джерел і джерел ілюстративного матеріалу (74 позиції). Загальний обсяг роботи становить 674 сторінки, обсяг основного тексту – 432 сторінки (22 авт. арк.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, об'єкта, предмета дослідження; визначено актуальність, наукову новизну, теоретичне й практичне значення; сформульовано мету, завдання; окреслено методи наукового аналізу; викладено положення, винесені на захист; представлено матеріал дослідження, дані про апробацію його результатів і публікації.

У **першому розділі «Лексика обмеженого вжитку як об'єкт перекладознавчого дослідження»** висвітлено категорійні ознаки ЛОВ як об'єкта трансляторного дослідження, обґрунтовано класифікацію ЛОВ та розглянуто релевантні поняття.

Обираючи позначення для дослідницького об'єкта, ми відмовилися від терміна «ненормативна лексика» на користь терміна «ЛОВ» з огляду на те, що досліджувана лексика відповідає не всім критеріям оцінки мовних фактів щодо відповідності нормі (Е. Косеріу, В. Москвін).

Лексика обмеженого вжитку – це сукупність лексичних і фразеологічних одиниць, які функціонують у межах національної мови, перебувають поза загальноприйнятим спілкуванням, відрізняються від загальноприйнятого мовного стандарту, призначені для комунікації членів соціальних груп / прошарків / субкультур / територій та є віддзеркаленням культури й способу життя їхніх носіїв.

Обмеженість вжитку розглядається як поняття умовне, оскільки в колі певних соціальних груп / прошарків / субкультур / територій така лексика вживається необмежено. Обмеженість її вжитку визначається відносно мовної норми. Тому вважаємо ненормативність ЛОВ першою її категорійною ознакою.

Ненормативність розуміється як властивість мовних одиниць, яка полягає у їхній невідповідності існуючим тенденціям відбору і правилам використання мовних засобів, зафіксованих у літературній мові.

Щоб відокремити об'єкт дослідження від деяких інших пластів лексики (професіоналізмів, термінів, просторіччя та ін.), вважаємо за доцільне ввести й інші категорійні ознаки ЛОВ – її культурну та емотивну конотованість. Культурна конотованість ЛОВ означає належність такої лексики до лінгвокультурного коду (Н. Андрейчук) або знаків «мови» культури (В. Телія).

Розглядаючи різновиди конотації, вважаємо за доцільне дотримуватися такого розуміння обсягу конотації, який включає, з одного боку, діалектичну єдність мови й мовлення, а з іншого – враховує наш об'єкт дослідження – ЛОВ. Виокремлюємо два типи конотацій, які сягають типології Л. Блумфілда: 1) конотації, зумовлені культурними чинниками, і 2) конотації з емотивним підґрунтям. Іменуємо ці типи емотивною і культурною конотацією, надаючи перевагу термінам В. Телії.

Наголошуючи на культурній конотованості ЛОВ, керуємося положенням В. Гумбольдта про єдність мови і культури. Аналізуючи існуючі тлумачення понять культурного і лінгвокультурного коду, розуміємо **лінгвокультурний код** як систему знаків, що базується на певних культурних, набутих упродовж історії зразках та принципах, пов'язаних із свідомо/підсвідомо перейнятими індивідами знаннями про них, закріплені досвідом і передані іншим поколінням (Н. Андрейчук).

ЛОВ є емоційним маркером тексту оригіналу (далі – ТО) і вимагає підбору належного трансляторного матеріалу із відповідним емоційним наповненням, що сприяє дотриманню емоційного балансу між ТО та текстом перекладу (далі – ТП). Денотація в значенні ЛОВ не є облігаторною, ЛОВ належить до афективної лексики, значення якої є єдиним способом «означування» відображуваної емоції, без її називання (В. Телія, В. Шаховський).

Емотивній конотації властива ознака інтенсивності, що відображає рівень емоцій, які викликає слово (М. Гамзюк). **Інтенсивність емотивної конотації** – це величина відхилення від загальноприйнятої норми емотивної ознаки з різним ступенем градування, яка базується на знаннях та досвіді суспільства та, з одного боку, закладена в конотацію, а з іншого – залежна від контексту та рівня експресії. Для трансляторних практик пропонуємо 4 рівні інтенсивності емотивної конотації (емотивності): 1) надвисокий рівень (частина арготизмів, обценізми); 2) високий рівень (частина пейоративів, скатологізми); 3) підвищений рівень (евфемізми, частина пейоративів); 4) норма (нейтральне слово). Слід зауважити, що розподіл за рівнями є відносним, оскільки лексеми мають здатність переходити з одного рівня на інший залежно від контексту. Наприклад, наявність додаткових інтенсифікаторів посилює ступінь вияву ознаки (*stark – bombenstark*).

За стилістичним критерієм поділяємо ЛОВ на такі класи: 1) образливу; 2) соціальну; 3) територіальну ЛОВ, виокремлені класи, підкласи, групи й підгрупи демонструють тісний зв'язок і можливе взаємне перетікання (див. рис. 1).

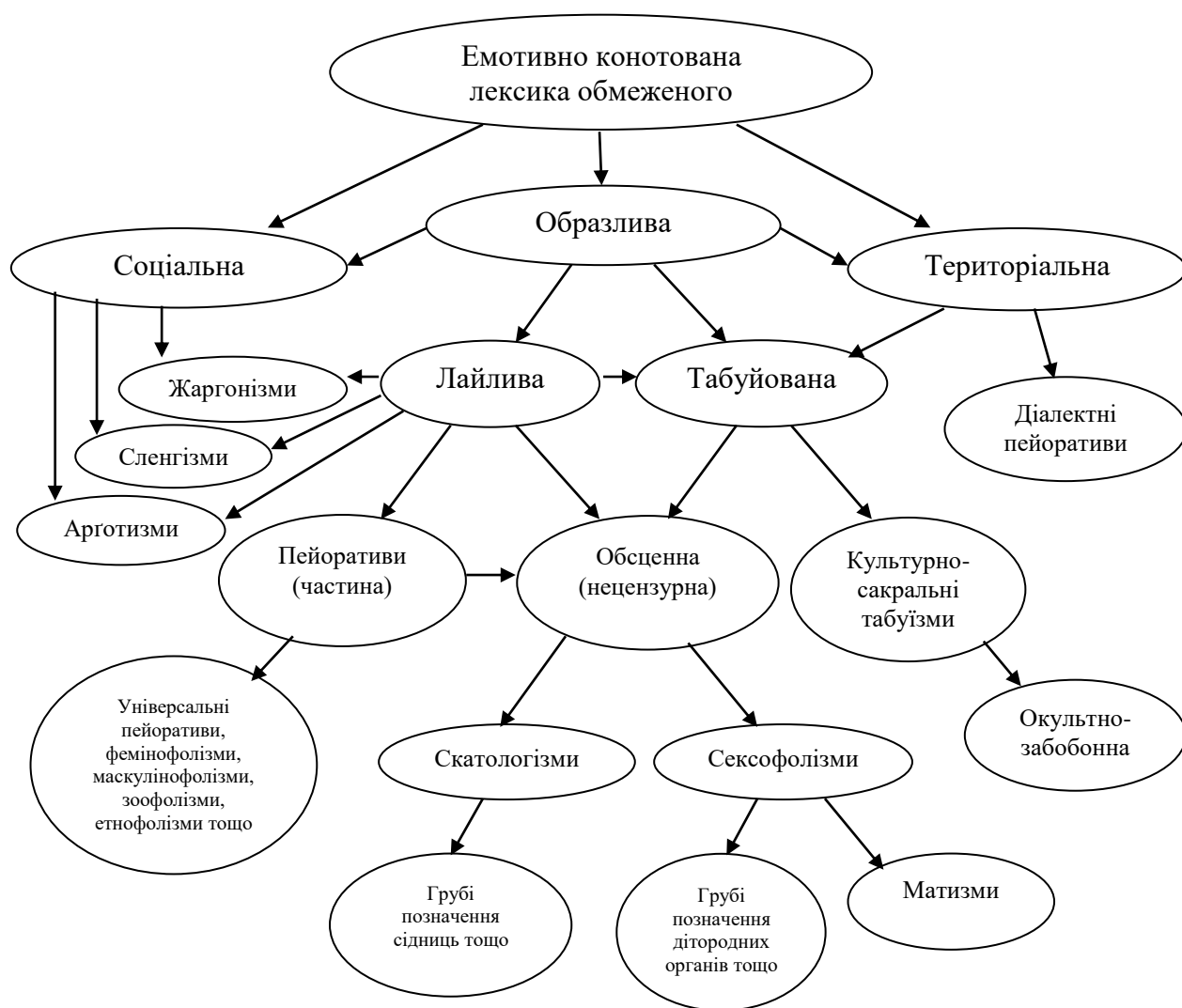


Рис. 1. Класифікація емотивно конотованої лексики обмеженого вжитку

Для окреслення додаткових джерел ЛОВ уводимо поняття **функційного репозитарію лексики** – сукупності найчастотніших лексико-стилістичних явищ у текстах, в яких вона репрезентована. Репозитарій ЛОВ охоплює передусім емотивно конотовані словесну гру, фразеологізми, іншомовні вкраплення, евфемізми, вставні слова та вигук.

У другому розділі «Методологічні засади перекладознавчого дослідження лексики обмеженого вжитку» розглядаються проблеми зв'язку перекладу і культури, ролі перекладача у досягненні повноцінності перекладу ЛОВ, окреслюються труднощі перекладу ЛОВ і трансляторний інструментарій, презентується методична процедура культурно-емотивного аналізу ЛОВ, а також матеріал дослідження.

Посилення уваги до ролі культури в перекладі спричинило «культурний поворот», який у 90-х рр. минулого століття знаменував зміну акцентів у перекладознавстві. Незважаючи на те, що титулювання теорії терміном «культурний поворот» сприймається як повернення обличчям до культури,

насправді ж вона розглядає маніпулятивні процеси, характерні для багатьох лінгвокультур, коли ідеологія визначає, який кінцевий продукт повинен потрапити до споживача.

Сьогодні розвиток перекладознавства характеризується подальшими взаємними інтеграційними процесами з лінгвістикою, літературознавством, лінгвокультурологією, історичною, когнітивною, психо- і соціолінгвістикою. Однак виникає потреба в нових теоріях перекладу, вектор яких спрямований саме на культуру в транслятології.

Для якісного перекладу важливою є роль перекладача, його креативність та інтуїція, моральні принципи – ті завдання, які є важливими для окреслення особливостей перекладу ЛОВ та отримання повноцінного трансляторного продукту.

Аналізуючи співвідношення понять «еквівалентність», «адекватність», «повноцінність» та «вірність перекладу», надаємо перевагу терміну «повноцінність» (А. Федоров), який розглядається як рівноцінність із ТП і визначається не буквальною/точною перекладу, а комплексним підходом до перекладу і повнотою вжитих засобів, які максимально наближують текст до оригіналу. Опираючись на думку В. Гумбольдта про неможливість повної відповідності ТО та ТП, за відсутності більш вдалої назви для характеристики якісного перекладу обираємо поняття «рівноцінність» впливу ТО і ТП на реципієнта, що є основною аксіомою. Під «рівноцінністю» розуміємо «відносну рівноцінність», тобто наближене до рівноцінного сприйняття емоцій з огляду на різний тезаурус, культуру, досвід тощо.

Для отримання повноцінного цільового тексту перекладач насамперед повинен опиратися на власну компетентність. Важливим є майстерне володіння трансляторним інструментарієм, обрання стратегій і тактик перекладу задля відтворення культурної специфіки ТО.

Комплексний підхід до перекладу ЛОВ передбачає вирішення низки труднощів, які виникають під час трансляторних процесів, пов'язаних передусім із національно-культурною специфікою ЛОВ. Вони ґрунтуються на різниці в ціннісних орієнтирах, стереотипах, мовних і морально-етичних нормах представників різних лінгвокультур, що зумовлює відмінність у сприйнятті ЛОВ. Опираючись на культурну специфіку лексичного матеріалу, при перекодуванні ЛОВ перекладач надає перевагу функційним відповідникам мови перекладу (далі – МП), «рівноцінним» чи близьким до одиниці оригіналу за емотивною конотацією, що полегшує розуміння тексту та його сприйняття на емоційному рівні. У такому разі вплив тексту на реципієнта МП ідентичний впливові на читача ТО.

Відповідно, труднощі перекладу ЛОВ зумовлені неможливістю цілісного збереження її культурних особливостей і національної специфіки: вона має органічно функціонувати в тексті ТП, не «вибиватися» з його полотна і природно впливати на реципієнта. Врахування перекладачем лінгвокультурних особливостей німців, їхньої ментальності, забезпечує дотримання емотивного балансу ТП з ТО. Нестача усталених відповідників

і відсутність релевантних словників вимагають від перекладача творчого підходу для отримання максимально наближеного до оригіналу перекладу. Свідоме відхилення від відтворення ЛОВ сприяє «знебарвленню» тексту в реляції з оригіналом і призводить до елімінації авторської інтенції.

Для визначення закономірностей перекладу ЛОВ важливо окреслити релевантний **трансляторний інструментарій** – сукупність перекладацьких стратегій і тактик, а також способів, технік і засобів, за допомогою яких перекладач намагається досягти повноцінності перекладу.

Поняття «**стратегія**» розглядається як загальна логістика перекладача, спрямована на кінцевий результат, тобто вона є планом здійснення трансляторних процесів, спрямованих на досягнення запланованої мети й отримання якісного трансляторного продукту, супроводжується загальними підходами до перекладу, враховуючи особисті установки перекладача, його інтуїцію, досвід. Найбільш продуктивними стратегіями перекладу вважаються одомашнення і очуження (доместикація і форенізація) (F. Schleiermacher, L. Venuti). До цього часу не окреслена єдина стратегія перекладу як неодмінна норма. Це означає, що перекладач не втиснений у прокрустове ложе перекладу, а завжди має право на суб'єктивність при створенні власного трансляторного продукту.

Спосіб перекладу – реалізація можливостей переходу з мови оригіналу на мову перекладу у вигляді різновекторного потенціалу реномінації предмета чи явища. У ході аналізу перекладу всіх класів і підкласів ЛОВ розглядаємо такі способи: 1) адаптація – пристосування до культурних і мовних очікувань реципієнта, застосування функційного відповідника; 2) усталений відповідник розмовної мови, просторіччя; 3) літературний відповідник мови перекладу, зазначений у словнику (зумовлює нейтралізацію й стильовий дисбаланс між текстом оригіналу та текстом перекладу); 4) транскрипція/транслітерація; 5) експланація – метамовне пояснення, описовий переклад; 6) генералізація, конкретизація; 7) трансплантація – перенесення ЛОВ без змін із тексту оригіналу в текст перекладу; 8) запозичення слова з іншої мови (іншомовні вкраплення); 9) калькування – буквальний/прямий/дослівний переклад ЛОВ; 10) стилізація – застосування власної творчості у моделюванні нових лексичних елементів (на кшталт «спотвореної/ламанної» мови); 11) елімінація – пропуск ЛОВ; 12) креація – вияв креативності у вигляді створення нешаблонного, оригінального трансляторного продукту ЛОВ; 13) дислокація – компенсація; 14) індикація – маркування місця, на якому в оригіналі перебувала ЛОВ за допомогою інших мовних засобів; 15) ампліфікація – лінійне розширення тексту, додавання нової інформації, коментаря, комбінована реномінація (транскрипція + експланація); 16) редукація – лінійне звуження тексту, стиснення інформації; 17) транспозиція – зміна граматичної категорії; 18) створення одноразових відповідників (для конкретного місця в конкретному перекладі).

Під **технікою перекладу** розуміємо визначення множинності векторів перекодування мовних явищ (для перекладу ЛОВ – також інвективних сфер) на їм відповідні в МП.

Загальною методологією дослідження є антропоцентризм, який ставить людину як носія мови в центр не тільки лінгвістичної (Е. Бенвеніст, В. Гумбольдт), але й перекладознавчої рефлексії (Т. Андрієнко, О. Ребрій). Переклад ЛОВ передбачає акцентування лінгвокультурних, емотивних і комунікативних чинників її вживання носіями української і німецької мов. Переклад ЛОВ аналізується з урахуванням двох рівнів комунікації в тексті художнього твору – вертикальній комунікації автора з читачем (з виділенням авторської інтенції) і горизонтальній комунікації персонажів (Л. Безугла).

Частковою методологією дослідження є культуроорієнтоване перекладознавство, зосереджене на пошуку зв'язків між мовою і культурою, що відбиваються у перекладі (М. Іваницька, М. Стріха), і на трансляторній специфіці культурно значущих одиниць мови (Р. Зорівчак, К. Мізін).

Конкретний **методологічний підхід**, як культурно-емотивний підхід до трансляторного аналізу ЛОВ, базується на теоретичних положеннях перекладознавства, лінгвокультурології та лексичної семантики і передбачає передусім аналіз культурної та емотивної конотованості ЛОВ, яка зумовлює вибір перекладачем трансляторного інструментарію (див. рис. 2).

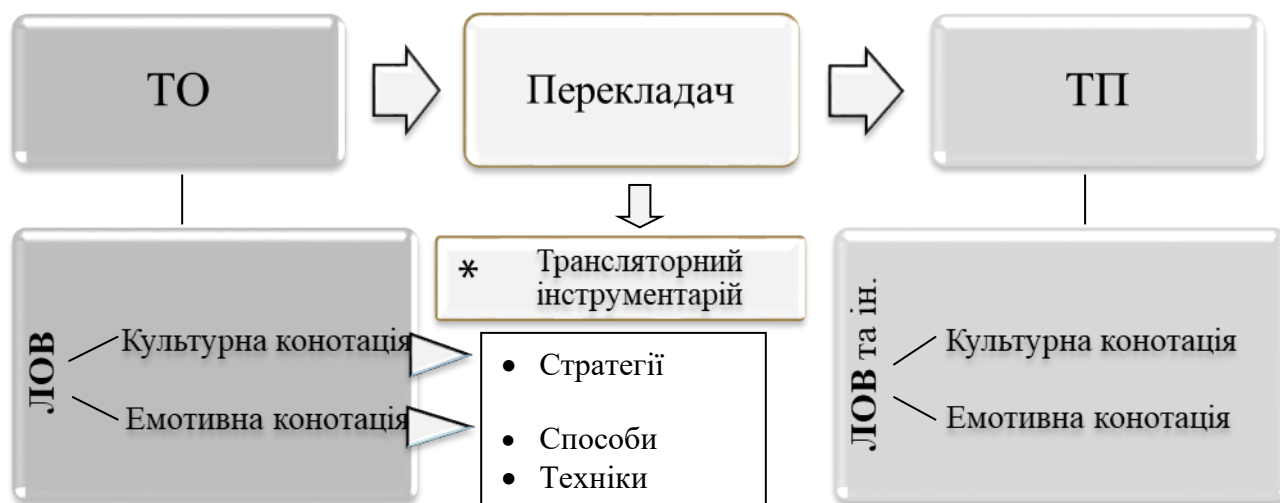


Рис. 2. Культурно-емотивний підхід до трансляторного аналізу лексики обмеженого вжитку

Методологія дослідження передбачає впровадження в аналіз українсько-німецьких художніх перекладів авторської покрокової **методичної процедури** трансляторного аналізу ЛОВ, що охоплює шість етапів, яким передують підготовчий (здійснення емпіричної вибірки та опрацювання теоретичних засад дослідження): 1) порівняльний аналіз ТО і ТП та окреслення трансляторного інструментарію на ґрунті виявлення лінгвістичних закономірностей перекладу: відповідності перекладу на синтагматичному та

парадигматичному рівнях, на рівні синтаксичних і морфологічних трансформацій та на рівні епідигматики; 2) окреслення технік і сфер перекладу; 3) визначення рівня культурно-емотивної та морально-етичної відповідності перекладу ЛОВ; 4) опис рівня еквівалентності (повної, часткової і нульової) та дотримання/недотримання мовних реєстрів; 5) визначення загальної оцінки якості перекладу (максимально наближений до ТО / наближений до ТО / віддалений від ТО). Методична процедура передбачає можливе поглиблення аналізу на етимологічному рівні залежно від контексту.

Проілюструємо окреслену методику аналізу на конкретному прикладі: *стара шкана* – *alte Kuh*: *Навіщо мені ваша стара шкана?* – *Wozi brauche ich die alte Kuh?* (С. Жадан, перекл. Ю. Дуркот, З. Штьор) Німецький емотивно забарвлений пейоратив *alte Kuh* позначає стару недолугу, нетямущу жінку і належить до назв, які дискримінують вік (словник *Kramar*). Лексема містить основні семи 'старий', 'немудрий', 'недолугий'. Характерний для української лінгвокультури пейоратив *стара шкана* належить до емотивно забарвлених позначень, які характеризують фізично слабку, виснажену, нездатну до роботи людину (СУМ) та інкорпорує семи 'непотріб', 'відпрацьований', 'старий' (нім. *alte Stute*). Аналіз засвідчує відповідність пейоративів на рівні вікових характеристик та розбіжність на рівні розумових ознак, однак це дає можливість стверджувати повноцінність перекладу з огляду на активність обох пейоративів у власних лінгвокультурах. Отже, переклад фіксує повне відтворення пейоратива з огляду на культурну й емотивну конотації та рівноцінність впливу на цільового читача. При здійсненні трансляторних процесів втілюється функційний відповідник ТП та перекладацька техніка без зміни інвективної сфери: «зоонім → зоонім із заміною образу». Це дає можливість кваліфікувати переклад як максимально наближений до ТО.

У третьому розділі «**Культурно-емотивні закономірності відтворення образливої лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому перекладі**» у фокус уваги потрапляють особливості українсько-німецького перекладу підкласів, груп і підгруп образливої ЛОВ.

Образлива (інвективна, вульгарна) ЛОВ інкорпорує лайливу і табуйовану лексику. Лайлива лексика охоплює універсальні та конкретні грубі пейоративи, зокрема грубі фемінні й маскулінні пейоративи, зоонімну, фітонімну, артефактну, топонімну, предметно-речову, стихійну, механічну інвективи та етнофолізми, а табуйована – окультно-забобонні інвективи (сакральне табу, міфологеми, прокльони, блюзнірство). Обсценна лексика належить до лексики високого (скатологізми) та надвисокого (сексофолізми) ступенів грубості.

Аналіз перекладу образливої ЛОВ засвідчує: 1) домінування стратегії одомашнення; 2) на емотивному рівні: дотримання/недотримання емотивної конотації; 3) на культурному рівні: дотримання/недотримання культурної конотації; 4) на морально-етичному та стилістичному рівнях: дотримання/недотримання мовних реєстрів.

ЛОВ, яка виражає неприязне ставлення до людини/предмета/явища, має

різну інтенсивність емотивності / різний ступінь грубості, включає як універсальні, так і конкретні лексичні одиниці (далі – ЛО) та має різний трансляторний потенціал.

Етнофолізми як експресивні етноніми – різновид пейоративної лексики, спрямований на загальне глузування одного етносу над іншим, а також на кепкування над окремими звичками, рисами характеру, культурою їжі (*Froschfresser, Spaghettifresser, бульбаui*), зовнішністю їхніх репрезентантів (*Schlitzaugen, хохол*), предметами побуту чи одягу, територією проживання (*Ossis, Wessis*). Окрему групу етнофолізмів складають антропоніми (*Fritz, Piefke, Iwan, бандерівець*), етноніми (*Polack*), назви держав (*дедерони – від DDR*) та ін.

Переклад етнофолізмів вимагає передусім фонових знань, на які опирається перекладач. Аналіз трансляторних практик фіксує такі можливості відтворення етнофолізмів:

- «етнофолізм → «зафіксований у словнику етнонім / нейтральне позначення»: *кацан – Moskowiter* (Л. Дереш, перекл. М. Вайсенбюк); *москаль – Moskowiter* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор).
- «етнофолізм → етнофолізм»: *кацан – Iwan* (Л. Дереш, перекл. М. Вайсенбюк).

До способів перекладу етнофолізмів також належать:

- транскрипція/транслітерація: *хахол*, рос. *хохол* – *Chachol* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор);
- перекладацькі інновації: *кацанка – Russen-Tusse: як мав тут одну кацанку дурну – was du hier für eine dumme Russen-Tusse hattest* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор).

Емоційне наповнення **зоофолізмів** у різних лінгвокультурах не завжди є однаковим. Неможливо однозначно стверджувати перевагу саме того чи іншого зооніма, жаргонізму, обсценізму чи загального пейоратива, вжитого для відтворення зоонімної інвективи. Вплітаючи їх у канву ТП, перекладач зважає не тільки на семантичне наповнення інвективи, а насамперед на її функцію у полотні тексту та на лінгвокультурні особливості.

Аналіз демонструє взаємозамінність значної кількості зоофолізмів, що засвідчує близькість німецької та української лінгвокультур. При відсутності денотативних збігів зоофолізмів в обох мовах спостерігається заміна образу або дистанціювання від зоонімної денотації з опорою на домінування емотивної конотації.

Переклад зоофолізмів передбачає такі трансляторні техніки:

- «зоофолізм → зоофолізм (повний зоонімний еквівалент)»: *свиня – das Schwein* (я тепер ніякий не європеець, а п'яна свиня! – *bin kein Europäer mehr, sondern einfach nur ein besoffenes Schwein!* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор);
- «зоофолізм → зоофолізм (заміна зооніма)»: *свиня – blöde Ziege*: (Я обізвала бабенцію свинею – *Ich nannte die Schachtel eine blöde Ziege* (Т. Малярчук, перекл. К. Дате);
- «зоофолізм → неззоофолізм (пейоратив як назва схожої ознаки,

універсальний пейоратив, жаргонізм, скатологізм, сексофолізм)»: *баран – Idiot: Тепер уже почувую себе повним бараном. – Jetzt bin ich der Idiot* (О. Забужко, перекл. А. Кратохвіль).

Можливим трансляторним прийомом є введення у цільовий текст зоофолізму при його відсутності в ТО.

Фемінофолізми – пейоративи різної інтенсивності емотивної конотації, за допомогою яких зневажають жінку, її зовнішній вигляд, вчинки, дії, розумові здібності тощо. До трансляторних технік перекладу фемінофолізмів належать: «фемінофолізм – фемінофолізм/ інший пейоратив». Домінантним способом перекладу є застосування функційного відповідника. Якщо ж підібрати еквівалент зі збереженням повної конотативної відповідності неможливо, трансляторним рішенням є добір універсальних пейоративів, а також використання транскрипції/транслітерації, генералізації/конкретизації, експланації, редукції, створення одноразових еквівалентів, калькування тощо. Наприклад: *руда голландська квочка – die holländische Bruthenne* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор).

Пейоративи зі значенням ‘розпусна жінка’ мають в українській та німецькій мовах широкі синонімічні ряди, одиниці яких можуть при перекладі взаємозамінюватися, зберігаючи емотивну конотацію. Це свідчить не тільки про наявність чималої кількості відповідників, але й про наближеність лінгвокультурних кодів обох народів. Наприклад: *ильондра – Schickse: якісь ильондри зі спортивної школи – irgendwelche Schicksen von der Sportschule* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор); *лахудра – die Schlampe: ляхудра з газети – die Zeitungsschlampe* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор). Словотвірна продуктивність німецької мови уможливорює розширення синонімічних рядів та стимулює перекладацьку творчість.

Синонімічність спонукає перекладача до використання різних відповідників одного і того ж слова: 1) *хвойда – Luder: Навіть портрет її повісив у себе над бюроком, вона, хвойда, вештається бозна-де. – Ihr Porträt hing sogar hinter seinem Schreibtisch, und sie, das Luder, trieb sich mit Gott weiß wem herum* (Ю. Винничук, перекл. А. Кратохвіль); 2) *хвойда – Hure: О, горе мені, що так покохав на схилі років цю ильондру, цю хвойду... – O Kummer, dass ich mich zum Ende meiner Tage in eine Nutte eine Hure <...> verliebt habe!* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор).

Маскулінофолізми – це назви негативної оцінки зовнішнього вигляду та рис характеру чоловіка. При здійсненні трансляторних процесів важливим залишається збереження вербальної деправації чоловіка. При неможливості підібрати еквівалент ТП із збереженням рівноцінної конотативної відповідності застосовується підбір функційних відповідників, експланація, конкретизація, генералізація та транспозиція.

Дослідження фіксує превалювання усталених і функційних відповідників: *бевзь – Schwachkopf: Та ж малюватимеш, бевзю. – Na zeichnen wirst du, Schwachkopf:* (О. Забужко, перекл. DAJA). Іронічний пейоратив *бевзь* позначає бовдура, що при перекладі конвертується на німецький пейоратив

Schwachkopf, який вказує на немудру людину і є рівноцінним еквівалентом до лексеми *бевзь*.

Обсценізми – грубі слова, які визнано морально-етичними нормами як заборонені для вживання у громадських місцях, експліцитно називають певні речі своїми іменами або ж імпліцитно приховуються в мові автора чи перебувають на межі між явним та уявним. Вони інкорпоруєть скатологізми та сексофолічний мовний інвентар, є підкласами як лайливої, так і табуованої лексики, можуть бути конотативно значущими та семантично порожніми. Обсценна лексика української та німецької мов має сильний експресивно-емоційний потенціал із однозначним домінуванням скатологізмів. Стилістично-експресивні ознаки окремих обсценних лексичних і фразеологічних одиниць (далі – ЛО і ФО) в українській мові не завжди відповідають стилістично-експресивним ознакам їхніх поняттєвих еквівалентів у цільовій мові. Десемантизація обсценізмів та їхня метафоризація при перекладі німецькою мовою зумовлює дистанціювання від денотації на користь функційних відповідників зі збереженням емотивної конотації.

Сексофолізми – це непристойні назви дітородних органів, статевого акту, його учасників, матизми, тобто лексеми з високим і надвисоким ступенем грубості. **Скатологізми** – грубі назви сідниць та пов'язаних з ними процесів і результатів, які інкорпоруєть накази та посили, відмови, індиферентиви, а також експлетиви, інтенсифікатори.

Оскільки матеріалізація емоцій у мовний знак у кожній лінгвокультурі різна, при аналізі перекладу обсценізмів простежується особлива продуктивність скатологізмів, які можуть слугувати функційними відповідниками для різних підкласів та груп ЛОВ, зокрема сексофолізмів. Адаптуючи переклад сексофолізмів до культури цільового читача, перекладачі надають перевагу стратегії одомашнення, враховуюючи ментальність і стереотипи німецької лінгвокультури. При цьому носії німецької мови сприймають такий переклад як щось очевидне й органічне.

При перекладі сексофолізмів застосовуються такі трансляторні техніки: «сексофолізм → сексофолізм / скатологізм / жаргонізм / міфологема / іншомовне вкраплення» тощо. З огляду на німецьку лінгвокультуру вони функційно відповідають емотивно конотованій лексиці МО, відтворюють емоційне тло ТП, наближають текст до реципієнта і відповідають його ментальності. Це означає, що перекладачі надають перевагу експресивно-емоційним та асоціативним маркерам, сформованим історично і характерним для МП.

До найбільш розповсюджених скатологізмів-субстантивів німецької мови належать лексеми *Scheiße*, *Arsch* і *Arschloch* із значною кількістю їхніх похідних, зокрема, як складових ФО з різними трансляторними можливостями. Наприклад, «соціолектизм – скатологізм»: *без понтів – für den Arsch sein* (С. Жадан, перекл. Ю. Дуркот, З. Штьор). Вони володіють різною інтенсивністю емотивності: *Scheiße* (як виразник невдоволення та назва

негативних характеристик) – низький та підвищений рівні, *Arsch* та *Arschloch* (як номінація негативних характеристик чоловіка) – середньо-високий та високий рівень. Скатологізм *Scheiße* як найуживаніший трансфер вважається універсальним виразником емоційності, який слугує відповідником для відтворення сексофолізмів, соціолектизмів, територіальних діалектизмів тощо. Наприклад: *до хулёри* – *Was 'n Scheiß* (Ю. Винничук, перекл. А. Кратохвіль).

У четвертому розділі «Культурно-емотивні закономірності відтворення соціальної та територіальної лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому перекладі» висвітлюються трансляторні можливості соціолектів, зокрема сленгізмів, жаргонізмів і арготизмів, а також закономірності українсько-німецького перекладу емотивно конотованої діалектної лексики.

Соціолектизми (сленгізми, жаргонізми та арготизми) як соціально-культурний феномен виступають у тексті важливими стильовими, емоційно-експресивними та хронологічними маркерами, часто пов'язаними з іронією і сарказмом, і при трансфері німецькою мовою виявляють широкий трансляторний потенціал. Трансляторні процеси передбачають володіння фоновими знаннями та важливістю прийняття нестандартних рішень, до яких належить збереження стилю шляхом маркування тексту.

Переклад соціолектизмів передбачає збереження експресії в цілісній єдності із культурною та емотивною конотованістю та стилістичною маркованістю. Оскільки компенсація на рівні смислового відповідника та стилістичної маркованості з урахуванням рівня емотивності часто взагалі неможлива (трансляторна техніка «соціолектизм → соціолектизм»), єдиним способом стає конвертування на конотативні та функційні відповідники розмовної мови. Одним із пріоритетних рішень вважається вживання просторіччя («соціолектизм → просторіччя»), яке відповідало б загальному стилю тексту, нормі МП, та стилізація, яка передбачає усічення слів, зміщення, подвоєння голосних та приголосних, пропуск/подвоєння окремих звуків, пом'якшення приголосних тощо. При неможливості реалізації такого конвертування задля збереження стилістичної маркованості ТП спостерігається стилізація чи дислокація просторіччя на змістовно близьке оточення: інше слово/вислів або в інше місце тексту. Використання в перекладі транскрипції/транслітерації без жодних тлумачень перешкоджає читачеві досягнути культурну конотацію соціолекту. Це стосується і трансплантації. Тому додатковим інформативним каналом при перекодуванні соціолекту слугує експланація, хоча вона не завжди забезпечує стильову маркованість перекладу. Її не завжди забезпечують і інші способи перекладу, які часто уможливлюють збереження культурної конотованості. Наприклад: *кепа* – *Klassenlehrerin* (Л. Дереш, перекл. Ю. Дуркот, З. Штьор); *кепа* – *Klassenvorstand*. Синонімом до загальноновживаного *Klassenlehrerin* виступає лексема *Klassenvorstand* (Л. Дереш, перекл. Ю. Дуркот, З. Штьор). З метою уникнення елімінації соціолекту перекладач може вводити в текст підсилювальні частки, здійснювати зміни на рівні афіксів, префіксів, використовувати повтори тощо.

Незважаючи на соціокультурні розбіжності між вихідною й цільовою мовами, перекладач вибирає в кожному окремому випадку найвдаліший, на його погляд, трансляторний інструментарій. Однак в окремих випадках спостерігається й зворотне – нейтральні слова мови оригіналу перекладаються за допомогою німецьких лексем із високою інтенсивністю емотивної конотації (зокрема сленгізмів), що сприяє поглибленню експресії висловлення і може бути перекладацьким суб'єктивним рішенням.

До найуживаніших технік перекладу (дотримання/недотримання стилістичних функцій) належать: «соціолектизм → соціолектизм»; «соціолектизм → несоціолектизм»; «несоціолектизм → соціолектизм».

Арготизми – одна із найбільш стійких підгруп соціолектизмів, яка інкорпорує назви соціальних низів / кримінального світу, штучно змодельовані на основі модифікації інших природних мов (перекручення, додаткової префіксації, суфіксації тощо), ненормативні з огляду на літературну мову, створені задля власної вигоди і захисту свого існування та промислу, усвідомленого наміру залишатися відособленим і незрозумілим для інших та зберегти свою таємність, хоча ці елементи стають набуттям мовлення й інших соціальних груп, наприклад, молодіжної мови.

В історичному аспекті української мови арго кваліфікується як мова лірників, кожухарів, кравців, котлярів, бурсаків тощо. У німецькій мові найстарішою таємною мовою шахраїв і злодіїв є *ротвельш* (*Rotwelsch*: *Rot* – брехливий бродяга-жебрак, *Welsch* – ромейські мови; будь-яка незрозуміла манера мовлення). Російське арго як один із найпотужніших соціолектів кримінального світу активно входило в українську мову в часи СРСР. Його фіксація в художній літературі демонструє експресивну реномінацію понять із негативною конотацією, що кодифікується як вульгарна і непристойна лексика. Вона вплітається в твори українських письменників для орнаментування описів кримінального життя і репрезентується в текстах як назви наркотичних засобів та станів, алкоголю та стану сп'яніння, дій, пов'язаних із арештом та втечею, назвою кримінальних та правоохоронних осіб та грошових одиниць.

При перекладі арготизмів перевага надається стратегії одомашнення, що зумовлює використання в перекладах функційних відповідників, серед яких важливе місце займають похідні із ротвельш (назви грошових одиниць), іншомовні вкраплення (назви наркотичних засобів), а також інші властиві для мови перекладу соціолектні одиниці, які забезпечують своє перебування на однакових мовних регістрах з одиницями мови оригіналу та збереження стильового балансу. Хоча трансляторна техніка «арготизм → ротвельш-лексема» є ефективною, проте через відсутність достатнього мовного матеріалу вона не завжди може бути втілена в переклад. Вживання нейтральних лексем є виправданим у випадку емотивно-стильової дислокації. Дієвими способами перекладу є калькування, генералізація, конкретизація та експланація. Вживаються також інтенсифікатори високого рівня емотивності, просторіччя. Використання в ТП транскрипції/транслітерації завжди потребує

належного коментаря. Нейтралізація арготизму може бути виправдана у випадку емоційно-стильової дислокації. Просторіччя та розмовна мова сприяють частковому збереженню стильового балансу. Фіксація емотивної та культурної конотованості – важливий фактор повноцінного перекладу арготизмів. Наприклад, арготизм *бабки* має такі варіанти перекладу:

– *Knete*: Мене влаштовувала та кількість бабок, яка в мене була. – *Mir passte die Menge Knete, die ich hatte* (С. Жадан, перекл. (Ю. Дуркот, З. Штьор);

– *Kohle*: адже бабок у неї тоді не було. – *denn sie hatte weder Kohle...* (С. Жадан, перекл. К. Дате);

– *die Knete hinlegen* (викладати бабки): підійшов до чоловіка й виклав бабки. – *Ich ging zu dem Mann und legte die Knete hin* (С. Жадан, перекл. К. Дате);

– *ein nettes Sūmmchen*: близько трьох радянських карбованців, це були вже бабки. – *um die drei Sowjetrubel, das war schon ein nettes Sūmmchen* (С. Жадан, перекл. К. Дате);

– *dicke Scheine*: бос явно понав на бабки по-крупному. – *der Boss hat offensichtlich dicke Scheine an Land gezogen* (О. Забужко, перекл. А. Кратохвіль);

– *Scheinchen*: Іноді він присилав Шурі бабки. – *Gelegentlich schickte er Schura ein paar Scheinchen* (С. Жадан, перекл. К. Дате);

– *Geld*: ось вам бабки – *hier habt ihr Geld* (С. Жадан, перекл. Ю. Дуркот, З. Штьор).

У перших двох прикладах перекладач застосовує стратегію одомашнення, в результаті чого в переклад вводяться культурні конотати МП. Застосування ротвельш-лексем *Kohle* і *Knete* презентують трансляторну техніку «соціолектизм → соціолектизм», що результує дотримання мовних реєстрів мови оригіналу. Російський арготизм *бабки* є назвою грошей і сягає часів зображення Катерини II у поважному віці на асигнаціях XVIII–XIX століть. Лексеми *Knete* та *Kohle* також номінують гроші й етимологічно вказують на предмети найпершої необхідності попередніх століть: *Knete*, *kneten* пов'язане із замішуванням тіста для хліба; *Kohle* – важливий засіб розрахунку, походить із часів воєн, коли спостерігалася особлива нестача вугілля. Такий переклад є повним еквівалентом зі збереженням емотивної конотації, максимально наближеним до оригіналу. Використання загальноновживаної одиниці літературної мови *Geld*, яка стилістично контрастує із арготизмом *бабки*, нейтралізує його і вказує на зміну мовного реєстру.

Жаргонізми – слова та вирази (часто умовні, штучні) певних соціальних груп, об'єднаних спільними інтересами, заняттям, професією, політичними ідеями тощо, які використовуються для комунікації всередині групи / між групами. Їхня акумуляція в сучасних художніх творах більшою мірою зумовлена соціально-політичними процесами доби СРСР і стосується політики, економіки, повсякденного життя, побуту, соціальних стосунків тощо.

При аналізі жаргонізмів як хронологічних маркерів важливо зважати на те, що глибинне і всебічне розуміння доби, про яку безпосередньо йде мова в ТО, та вміння автора використовувати в тексті явні та ледь помітні деталі, за якими маскується характер епохи, перманентно вимагають їхнього неодмінного розкодування й часового маркування в тексті перекладу. Адже вони завжди виступають елементами складної мовностильової структури тексту і не є гнучкими при перекодуванні на МП. Обігруючи парадокси попередніх епох (насамперед часи СРСР), такі жаргонізми є текстовими маркерами, що підвищують емоційну насиченість висловлення, в основі якої нерідко є іронія.

До основних способів перекладу жаргонізмів належать: адаптація, експланація, яка часто застосовується разом із транскрипцією/транслітерацією, калькування, стилізація, генералізація/конкретизація, а для дотримання стильового балансу в переклад також влітаються елементи розмовної мови та просторіччя. Калькування не завжди відтворює емотивну та культурну конотації. Наприклад:

– нейтралізація: *дємбель* – *Reservist: De дембеля і ge-se-ve-ge?* – *Die Reservisten und die GSSD?* (С. Жадан, перекл. К. Дате);

– транслітерація: *бобик* – *Bobyk: попереду бобик з якимось начальником і мигалкою.* – *Vorne weg ein Bobyk mit dem Kommandeur und Blaulicht* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор),

– уподібнення: *бобік* (трансл. з рос.) – *Geländewagen: брали мінтовський бобік і гнали в степ.* – *sie nahmen einen Miliz-Geländewagen und düsten in die Steppe* (С. Жадан, перекл. Ю. Дуркот, З. Штьор);

Наявність у кожній лінгвокультурі власного коду унеможливорює повну відповідність культурних та емотивних особливостей жаргонізмів, що утруднює трансляторний процес. Відповідно, для перекодування жаргонізмів доби СРСР подекуди застосовують функційні відповідники доби НДР, авторські інновації. Наприклад, жаргонізм *гебіст/гебешник* має такі варіанти перекладу:

– *KGBler: колишній гебіст, сексот, стукач і подвійний агент.* – *Ehemaliger KGBler, Spitzel, IM und Doppelagent* (Дереш, перекл. Ю. Дуркот, З. Штьор);

– *der KGB-Offizier: DerTyp vom KGB: Гебешник нікому не сподобався.* – *Den Typen vom KGB fandenallezum Kotzen* (С. Жадан, перекл. К. Дате);

– *KGB-Тур: В штабі лежав упитий в димину гебешник.* – *Im Stab lag der total zugelötete KGB-Typ* (С. Жадан, перекл. К. Дате).

Сленг – найбільш динамічний соціальний діалект, що є сукупністю емотивно-забарвлених, експресивних лексичних одиниць та ідіом як вторинних до літературної мови, що відзначаються своєю варіативністю, плинністю, взаємопроникністю та метизацією з іншими соціолектами. Сленгізми – експресивно-оцінні лексеми молодіжного мовлення, що виступають у тексті важливими стильовими, емоційно-експресивними та хронологічними маркерами, при перекладі іноземною мовою конвертуються

на відповідні конотативні та функційні відповідники розмовної мови, просторіччя, стилістично занижену лексику, а також досить часто піддаються стилізації. Недотримання стилю, повна нейтралізація та елімінація сленгізму створюють дисбаланс мовних реєстрів ТО і ТП.

Наявність у МП сленгових відповідників або ж принаймні схожих у своїй ідентифікації словосполук із розмовної мови та просторіччя, які повноцінно відтворюють зміст мови оригіналу і виступають експресивно-емоційним маркером тексту, полегшують трансляторні процеси (*кайфово, класно – cool*). Швидкоплинність молодіжного сленгу утруднює його задокументовану фіксацію. Однак поява сленгізмів у художній літературі – це матеріалізація конкретного часового проміжку, певний хронологічний маркер. Це ускладнює роботу перекладача, який при перекодуванні молодіжного сленгу іншою мовою мусить використовувати сленгізми, які були в ужитку на час написання твору.

При перекодуванні сленгізмів спостерігається як залучення функційних відповідників із реалізацією трансляторної техніки «сленгізм → сленгізм», так і втілення в ТП стилізації (подвоєння голосних, усічення, заміна букв, злиття слів тощо) із повним відтворенням на конотативному та емотивному рівні: *в лом – keener hat Bock* (де в лом буде навіть під'єднатись до мережі – *keeper mehr Bock hat, ins Netz zu gehen* (С. Жадан, перекл. К. Дате). Сленгізм *в лом* є носієм семи 'не мати бажання', 'лінуватися', що відповідає німецькій заниженій (*salopp*) ФО, похідній від ротвельш (з ромськ. *ehemals "bokh" Hunger*) *einen Bock haben*. Впровадження в переклад розмовного варіанта *keener hat Bock* із введенням подвоєння літер додатково маркує знижений мовний реєстр.

При неможливості підбору в МП відповідної сленгової одиниці перекладач вдається до десленгізації: описового перекладу («сленгізм → експланація») або добирає семантично наближену нейтральну лексичну одиницю, яка позбавляє висловлення емоційної конотації («сленгізм → нейтральна лексична одиниця (далі – ЛО»): *Запара – Sorge* (в кожного своя *zapara – irgendwie hat jeder seine eigenen Sorgen*) (С. Жадан, перекл. Ю. Дуркот, З. Штьор).

Для перекладу школярського сленгу властиве вживання німецьких сленгових відповідників зі збереженням негативної конотації чи іронії, або ж використання стилізації, експланації, рідше – трансплантації, транскрипції/транслітерації. Транскрипція/транслітерація зазвичай потребує дублювання експланацією, інакше стає незрозумілою для реципієнта: *гопнік – Hornik* (Хоч один *гопнік* висуне свою стрижену голову на сонце. – *Auch nur ein Hornik seinen kahlgeschorenen Kopf in die Sonne strecken würde* (Л. Дереш, перекл. М. Вайсенбюк).

Стилізація – імітація ламаної мови, належить до домінантних способів перекодування сленгізмів, прикладом якої може слугувати канакіш – мова турецьких емігрантів на території Німеччини, створена зі слів-покручів: *знаєш – wusste: Знаєш, мої пацани в такі розклади не клеяться – Weusste,*

meine Jungs wollen mit so was nix zu tun haben (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор).

Територіальна ЛОВ представлена діалектизмами, які як територіальні маркери додають текстові виразності, яскравості та експресивності, демонструючи глибини лінгвокультурного коду носіїв мови. Вони репрезентовані як ЛО, так і ФО, номінуючи негативні риси людини, її моральні цінності, зовнішність, інтелект тощо.

Пріоритетні способи відтворення діалектизмів – стилізація та адаптація. Наприклад, *штурпак* – *Depp*: *A він стояв, як штурпак* – *Er stand wie ein Depp* (О. Забужко, перекл. А. Кратохвіль). Діалектний пейоратив *штурпак* зі значеннями ‘немудрий’, ‘неповороткий’, що є зневажливою іронічною назвою, відтворюється за допомогою пейоратива із рівноцінною емотивною конотацією *Depp* – із позначкою у словнику «занижена лексика». Повний збіг сем та емотивних конотацій означає їхню повну еквівалентність, а відповідність на рівні мовних реєстрів вказує на повний стилістичний баланс висловлення. Це засвідчує, що відтворення діалектного пейоратива за допомогою нижчих реєстрів МП зберігає стилістичну маркованість і емотивну конотованість висловлення, хоча і не є діалектизмом.

Використання літературного відповідника в художніх перекладах замість діалектизму – спосіб нейтралізації емоційного текстового тла мови перекладу: *вар'ят*, лайл., діал. ‘божевільний’ – *verrückt*: *Твій дідो був вар'ят* – *Opa war verrückt* (Л. Дереш, перекл. М. Вайсенбюк). Коли мова йде про вигук, який не стосується конкретної особи, перекладачі послуговуються стійкими словосполученнями на позначення лайки, які функційно відтворюють український текст, хоча мають свої точні відповідники. При цьому зберігається емоційне тло висловлення. Конотативний відповідник: *крутити юра* (*грати дурника*) – *den Deppen spielen* (*грати дурника*) (Ю. Винничук, перекл. А. Кратохвіль). Втілення в переклад техніки «ФО → ФО» зі збереженням семантичного наповнення та емотивної конотації вважається повним еквівалентом.

Переклад за допомогою діалекту МП вважаємо загалом невдалим способом відтворення, за винятком поодиноких лексем, які можуть слугувати для увиразнення емоційного тла твору.

Стилізація як маркер територіальних діалектів важлива для маркування окремих слів чи висловлень, або ж для характеристики мовлення окремих персонажів. При цьому варто зважати на те, що перекладач також не може ігнорувати такий нюанс, як легкість та плавність його сприйняття реципієнтом, тобто його читабельність, що сприяє збереженню комунікативної функції. Ідеться про дотримання процесу неперевантаження перекладу чужими конструктами, які ускладнюють розуміння тексту непідготовленим читачем. В іншому випадку переклад дещо втратить на розумінні, але виграє на своєму наближенні до оригіналу. І навпаки, нейтралізація соціальних та територіальних діалектизмів постулює спрощення тексту, недотримання стилю із часто слабшим вираженням емоцій.

У п'ятому розділі «Трансляторний потенціал лексики обмеженого вжитку в її функційному репозитарії» розглянуто українсько-німецький переклад гри слів, ФО та іншомовних вкраплень як складових одиниць функційного репозитарію ЛОВ.

Емотивно-забарвлена ЛОВ широко представлена в досліджуваних текстах грою слів, ФО, іншомовними вкрапленнями для номінації негативної ознаки предмета чи явища, які формують її функційний репозитарій. Для їхнього відтворення обирається як стратегія одомашнення, так і стратегія очуження.

Гра слів як конструкт звукових, лексичних та граматичних моделей із завуальованим змістом стає засобом вираження іронії та способом привернення уваги до висловлення. Вона вживається з метою моделювання подвійного значення та їхнього переосмислення і базується на багатозначності слів, омонімії, паронімії, алюзіях та натяках. Відтворення гри слів розглядається через призму множинності варіантів, практично виключає шаблонність та вимагає окремого підходу до кожного контексту.

При перекладі гри слів з елементами ЛОВ перевага надається збереженню мовної гри, що забезпечується креативним підходом перекладача до моделювання нового мовного конструкту із використанням функційних відповідників, а також способами стилізації та адаптації, в окремих випадках експланації та дислокації. Важливими показниками повноцінного перекладу мовної гри є збереження форми, каламбурної рими, іронії та гумору, фонетичної імітації оригіналу, досягнення природності звучання у МП. Елімінація мовної гри – не трансляторне фіаско, проте її збереження – вияв високого рівня професійності та креативності перекладача. Дислокація слугує збереженню загального стилю висловлення. Наприклад:

– Збереження гри: *Mi – цвіт нації, ми – цвіль нації. – Wir – die Asse der Nation, wir die Ärsche der Nation* (Л. Дереш, перекл. М. Вайсенбюк).

– Одноразові відповідники (моделювання вислову): *Шо ще, до холери, за холерник? – Was zur Cholera ein Cholerat?* (Л. Дереш, перекл. М. Вайсенбюк).

– Стилізація: *Я не у вас брала. Мені подарили. Мущина одини із Бенілюксу, бізнесмен. – Ist aber nicht von uns. Hab's geschenkt gekriegt. So'n Mann aus Bennilux, Buisnessmän* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор).

Контекстуальна гра слів *перекладачка* – *розкладачка* (нова тимчасова перекладачка, викладачка (*Hi, pane Карле, не розкладачка!*) – *eine neue temporäre Dolmetscherin, eine Lehrerin* (*nein, Herr Karl, nicht Verehrerin!*) (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор) – «логічний пасьянс», запропонований автором, відтворено введенням у переклад функційного відповідника *Verehrerin* як *розкладачка*, що зумовлює розкодування авторської інтенції. Опираючись на звукове оформлення мовної гри, риму та іронію, перекладач залучає до тексту перекладу усталений відповідник *Lehrerin*, який формує римовану пару із лексемою *Verehrerin*. Пейоратив *розкладачка* інкорпорує сему 'розпусна жінка', відтворюється функційним відповідником *Verehrerin*, що містить семи 'прихильниця', 'звеличниця', 'шанувальниця', конотативно наближеним до лексеми *розкладачка*, що зберігає контекстуальне тло висловлення.

Широке представлення **фразеологізмів** із ЛОВ слугують джерелом поповнення засобів передачі експресії в художніх літературі.

ФО з ЛОВ як цілісні структурні комбінації, закладені у лінгвокультурний код як пряме чи опосередковане кодування якості ознаки, спрямованої на адресата, потребують при перекладі фразеологічної чи лексичної зрозумілості в цільовій мові та відповідності на емотивному і культурному рівнях. Наприклад, *бути не альо (бути дурним)* – *nicht alle Tassen im Schrank haben (бути дурним)* (Л. Дереш, перекл. М. Вайсенбьок).

При перекладі ФО із елементами ЛОВ німецькою мовою вживаються повні та часткові фразеологічні еквіваленти, а також кальки, можливими є експланація, нейтралізація, елімінація, дислокація та ін. Наприклад, нейтралізація виразу *до дуни* – *geschenkt (I це до дуни, Ваша Милосте. – Geschenkt, Euer Gnaden* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор), що на семантичному рівні відтворює ТО, проте його емотивна конотація володіє слабшою інтенсивністю ознаки.

Такий переклад зберігає образність ФО. Наявність в МП фразеологічних еквівалентів не завжди гарантує вживання перекладачем відповідної ФО: вибір залежить як від обізнаності самого перекладача, так і від його рішення.

Іншомовні вкраплення – слова і вирази однієї мови, перенесені на полотно іншої, що зберігають своє графічне оформлення на письмі або транскрибовані і слугують для творення привабливості тексту, іронії, комічного ефекту тощо. ЛОВ, репрезентована в полотні тексту іншомовним вкрапленням, джерелом якого слугують передусім російська та англійська мови, є носіями високого рівня емотивності. Російські іншомовні вкраплення є результатом метизації мов і мовної політики СРСР.

Якщо для відтворення англословних вкраплень характерні ретрансплантація та стилізація (при зміні графічної форми з кирилиці на латиницю), то для відтворення російзмів пріоритетним способами є транскрипція/транслітерація, комбінована реномінація, генералізація/конкретизація, закономірний відповідник, стилізація. При цьому зберігається натяк на російзм, що засвідчує відгомін радянської епохи.

Втілення в тексти іншомовних вкраплень як стилістичний прийом для емоційного тонування текстового тла передбачає застосування елементів молодіжного сленгу, жаргонізмів і арготизмів. Трансляторні практики фіксують такі способи й техніки перекладу: «іншомовне вкраплення → повернення до мови-джерела», «іншомовне вкраплення → функційний відповідник», «іншомовне вкраплення → нейтральна ЛО». Перевага надається стилізації зі збереженням «ілюзії чужинності»: *Дьорнєш?* – *willste mal?* (С. Жадан, перекл. Ю. Дуркот, З. Штьор).

Для відтворення одного і того ж іншомовного вкраплення можуть використовуватися різні трансляторні способи (транскрипція/транслітерація, тринскрипція + експланація, закономірний відповідник), наприклад: *девушка* – 1) *eine Djewotschka* (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор); 2) *däwotschka, kein junges Ding* (О. Забужко, перекл. DAJA); 3) *Mädchen: Наснівають дівочки* –

Wie es Mädchen singen (Ю. Андрухович, перекл. З. Штьор); 4) *Mädel: Так що – пауза, дівочки, пауза. – Also gut, Pause! Mädels, Pause* (О. Забужко, перекл. А. Кратохвіль); 5) *дівочки-малолітки – minderjährige Gören* (О. Забужко, перекл. А. Кратохвіль). Відтворення іншомовного вкраплення МО за допомогою іншомовного вкраплення МП натякає на чужинність твору та зберігає його стилістику.

Замінниками обценізмів виступають **евфемізми**, які слугують для завуальованої вербалізації думки. При трансфері німецькою мовою евфемізм може видатися незрозумілим і потребувати заміни лексемою із прямим значенням.

Перекодування евфемізмів опирається насамперед на функційні відповідники, хоча використовуються й інші способи перекладу. Наприклад, евфемізм *блін* має такі варіанти перекладу:

– скатологізм: *Scheiße: Ой блін, краще йдемо звідси – Scheiße, wir verschwinden besser von hier* (Л. Дереш, перекл. М. Вайсенбюк);

– скатологізм: *Mist: Блін, от би менер перечитати ту писанину – Mist, würde man dises Geschreibsel jetzt noch mal durchlesen* (О. Забужко, перекл. DAJA);

– іншомовний скатологізм: *shit: потелефонувати до travel agency, ой блін! – in der travel agency anrufen, oj, shit!* (О. Забужко, перекл. DAJA);

– універсальний десемантизований вульгаризм: *verdammt: То ж, блін, не гашиш – Das ist doch kein Hasch, verdammt* (Л. Дереш, перекл. (Ю. Дуркот, З. Штьор);

– заклик до небесних сил: *Himmel!: І полотна вже натягнені продаються, ну блін ваще – Und schon bespannte Leinwände verkaufen sie hier, Himmel!* (О. Забужко, перекл. DAJA).

Образлива ЛОВ, що виконує функцію **вигуку та вставного слова**, в українському корпусі представлена передусім сексофолізмами та їхніми евфемізмами, міфологемами, в німецькому – скатологізмами, іншомовними сексофолізмами, міфологемами. Трансляторні процеси ЛОВ здійснюються шляхом підбору експресивного ситуативного відповідника МП, а також семантично віддалених вставних експресивних ЛО і ФО німецької мови. Наприклад: *бляха-муха – verdammt noch mal (їздять Європою і халтурять по клубах, кар'єра, бляха-муха – sie touren durch Europa und tingeln durch die Klubs, die Karriere, verdammt noch mal* (С. Жадан, перекл. К. Дате).

Для перекладу вставної ЛОВ вживаються як лайливі універсалії, так і інші емотивні відповідники німецької мови.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Упровадження нового напрямку перекладознавчих досліджень – теорії перекладу ЛОВ, яка ґрунтується на культурно-емотивному підході до її трансляторного аналізу, надало змогу дійти важливих висновків щодо

культурно-емотивних закономірностей відтворення ЛОВ в українсько-німецьких художніх перекладах.

Культурно-емотивний підхід до перекладу ЛОВ базується на виокремленні трьох її категорійних ознак – ненормативності, культурної й емотивної конотації, та трьох її стилістичних класів – образливої, соціальної і територіальної ЛОВ.

Вирішальну роль у створенні повноцінного перекладу відіграє перекладач, який при трансфері ЛОВ німецькою мовою опирається не тільки на професійні й фонові знання, досвід, інтуїцію, а й на національно-культурну специфіку української та німецької мов. Перекладацькі рішення, які приймаються для створення повноцінного перекладу, передбачають превалювання конотативного значення одиниць ЛОВ над денотативним, що зумовлює застосування специфічного трансляторного інструментарію, який базується на: 1) володінні відповідними лінгвокультурними кодами; 2) врахуванні рівня інтенсивності емотивної конотації; 3) врахуванні лінгвокультурного й соціокультурного контексту, зокрема інвективних стратегій, стереотипів, ціннісних орієнтирів і норм відповідних лінгвокультур. Відтворення культурної конотації ЛОВ визначає стратегії перекладу, а відтворення емотивної конотації впливає на вибір трансляторних способів і технік.

Образлива лексика охоплює лайливу (грубі пейоративи, зокрема етно-, зоо-, гомо-, феміно- й маскулінофолізми) та табуйовану лексику, включно з обценною (скатологізми й сексофолізми). Лінгвокультурні особливості німецької мови сприяють тому, що при перекодуванні образливої лексики превалює стратегія одомашнення. Задля збереження емотивної конотації передбачається застосування різних способів перекладу, які не завжди уможливлюють дотримання емотивного балансу.

Для відтворення зоофолізма здебільшого застосовуються техніки «зоофолізм → зоофолізм (зі збереженням або заміною одного зооніма іншим)», «зоофолізм → неззоофолізм (жаргонізм, скатологізм, сексофолізм, пейоратив)», для перекладу етнофолізмів – «етнофолізм → зафіксований у словнику етнонім / нейтральне позначення», рідше – «етнофолізм → етнофолізм». До прерогативних способів перекладу етнофолізмів, крім нейтрального значення, належать транскрипція/транслітерація та перекладацькі інновації. Збереження культурної конотації не завжди уможливлює збереження емотивної конотації. Нейтралізація етнофолізмів спричиняє втрату іронії та сарказму.

Для перекладу феміно- й маскулінофолізмів застосовуються усталені, функційні відповідники, універсальні пейоративи, а також транскрипцію/транслітерацію, генералізацію/конкретизацію та калькування. Спостерігається конвертування феміно- і маскулінофолізмів за допомогою зоофолізмів та сексофолізмів. Наявність в обох мовах синонімічних рядів зі значенням ‘розпусна жінка’ та ‘гомосексуальний чоловік’ засвідчує подібність обох лінгвокультурних кодів у морально-етичних принципах, що спрощує підбір трансляторних відповідників.

При перекладі сексофолізмів магістральну роль виконують скатологізми МП. Вживання десемантизованих лексичних одиниць послаблює зв'язок із одиницями оригіналу. При перекодуванні сексофолізмів спостерігається застосування інших трансляторних технік зі зміною інвективних сфер: «сексофолізм → сексофолізм/жаргонізм/арготизм/міфологема» та ін., а також вживаються іншомовні вкраплення та загальні пейоративи.

Скатологізми належать до активно вживаної образливої лексики обох мов. Лексеми *Arsch*, *Arschloch* слугують найчастотнішими відповідниками для перекладу маскулінофолізмів. Трансляторні техніки уможлиблюють як збереження, так і заміну інвективних сфер: «скатологізм → скатологізм/сексофолізм/соціолектизм». Для відтворення вставних слів використовуються скатологізм *Scheiße* та десемантизовані універсальні відповідники, міфологеми, іншомовні вкраплення. Введення додаткових інтенсифікаторів підвищує рівень емотивної конотації. Елімінація вставного слова не веде до послаблення емотивної конотації, якщо акцент переноситься на інші одиниці тексту.

Соціальна ЛОВ інкорпорує жаргонізми, арготизми та сленгізми. Задля збереження культурної конотації оригіналу в перекладі для одних мовних явищ першорядною є стратегія очуження (соціально-політичні жаргонізми, солдатський жаргон), для інших (арготизми, сленгізми) – одомашнення. У деяких випадках доводиться дотримуватися правила «золотої середини». Характерними трансляторними техніками є «соціолектизм → соціолектизм / обценізм / літературна лексика», які не завжди зумовлюють дотримання нижчих мовних реєстрів. Соціальна лексика перекладається за допомогою одиниць розмовної мови й просторіччя із застосуванням таких способів, як добір функційного відповідника, стилізація, експланація, зокрема введення додаткового коментаря внизу сторінки чи наприкінці тексту та ін.

При перекладі арготизмів перевага надається введенню в переклад функційних відповідників, серед яких важливе місце займають похідні із ротвельш (назви грошових одиниць), іншомовних вкраплень (позначення наркотичних засобів). Вживання нейтральних лексем є виправданим у випадку емотивно-стильової дислокації.

Переклад соціально-політичних жаргонізмів вимагає від перекладача фонових знань, що передбачає наявність пояснень. Для відтворення жаргонізмів доби СРСР слугують усталені й функційні відповідники доби НДР.

При перекодуванні сленгізмів спостерігається як вживання функційних відповідників із реалізацією трансляторної техніки «сленгізм → сленгізм», так і стилізація (подвоєння голосних, усічення, заміна букв, злиття слів тощо, а також із імітацією канакіш – мови емігрантів на території Німеччини) та інші способи перекладу.

Територіальна ЛОВ, яку представлено емотивно конотованими територіальними діалектизмами, перекладається передусім за допомогою елементів розмовної мови й просторіччя із застосуванням способу стилізації.

Вживання літературних відповідників нейтралізує стилістичну маркованість і спричиняє стилістичний дисбаланс із текстом оригіналу.

ЛОВ широко представлена в досліджуваних текстах у її функційному репозитарії – грою слів, фразеологізмами, іншомовними вкрапленнями, евфемізмами, вставними словами та вигуками. Для їхнього відтворення обирається як стратегія одомашнення, так і стратегія очуження.

Провідним чинником отримання повноцінного перекладу є роль перекладача, який при трансфері ЛОВ німецькою мовою опирається не тільки на професійні й фонові знання, досвід, інтуїцію, а насамперед на національно-культурну специфіку української та німецької мов. Адаптуючи ЛОВ до культури цільового читача, він досягає природності висловлень, яка ґрунтується на культурній та емотивній конотації МП. Тобто, обираючи стратегію одомашнення, перекладач орієнтується на мовні норми та правила, а також на ментальність і стереотипи німецької лінгвокультури, що зумовлює органічне функціонування ЛОВ у тексті. Обираючи для трансфера стратегію очуження (рідше), перекладач зберігає етнокультурну специфіку ЛОВ вихідної мови. В таких випадках нерідко для маркування «чужинності» в переклад також вводяться мовні явища з третіх мов.

Проведене наукове дослідження дозволяє на прикладі перекладу ЛОВ (хай і почасти) досягнути глибини лінгвокультурного коду української та німецької культур на рівні їхніх «слабких місць», розглянути їх у єдності мови й культури, у сув'язі культурної та емотивної конотацій, порівняти конструкції емоційної тональності ЛОВ, та стати для перекладача помічником і дороговказом на трансляторному роздоріжжі.

Перспективи подальших досліджень зумовлено комплексністю ЛОВ, що передбачає необхідність продовження аналізу як в екстенсивному, так і в інтенсивному ключі, зокрема із залученням лінгвопрагматичного, лінгвокогнітивного, діахронічного, гендерного аспектів перекладу. Впроваджена методологія може бути застосована для досліджень нових іншомовних перекладів.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у наукових фахових виданнях України:

1. **Ткачівська М. Р.** Відтворення гри слів та каламбурів у німецькомовному перекладі роману Ю. Андруховича «Дванадцять обручів». *Вісник Прикарпатського нац. ун-ту. Сер.: Філологія (літературознавство)*. 2012. Вип. 36–37. С. 159–164.
2. **Ткачівська М. Р.** Етномовний компонент українських реалій у німецькомовному перекладі роману Ю. Андруховича «Дванадцять обручів». *Слов'янський збірник*. 2012. Вип. 17. Ч. 1. С. 320–325.
3. **Ткачівська М. Р.** Радянізми у творах Ю. Андруховича та особливості їх перекладу німецькою мовою. *Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Сер.: Мовознавство*. 2012. Вип. 2 (21) 2011 – 1 (22). 2012. С. 71–82.

4. **Ткачівська М. Р.** Аббревіатури в художній літературі та стратегії їх перекладу. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Філологічна»*. 2013. Вип. 39. С. 241–244.

5. **Ткачівська М. Р.** Інтертекстуальність та цитати доби тоталітарного режиму в німецькомовних перекладах творів Ю. Андруховича. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Філологічна»*. 2013. Вип. 36. С. 371–374.

6. **Ткачівська М. Р.** Реалії суспільно-політичного життя доби української незалежності в сучасній українській літературі та їх переклад німецькою мовою. *Вісник Прикарпатського нац. ун-ту. Сер.: Філологія (літературознавство)*. 2013–2014. Вип. 40–41. С. 265–270.

7. **Ткачівська М. Р.** Топоніми в німецькомовних перекладах (на прикладі перекладів творів Ю. Андруховича). *Проблеми зіставної семантики*. 2013. Вип. 11. С. 383–389.

8. **Ткачівська М. Р.** Трансляторна еквівалентність фразеологізмів (на матеріалі перекладів Ю. Прохаська). *Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер. «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2013. № 17. С. 153–157.

9. **Ткачівська М. Р.** Цитати з національних літератур і їх переклад (на матеріалі німецькомовних перекладів творів Ю. Андруховича). *Наукові записки [Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка]. Сер.: Філологічні науки (мовознавство)*. 2013. Вип. 116. С. 215–219.

10. **Ткачівська М. Р.** Цитати доби української незалежності в німецькомовних перекладах творів Ю. Андруховича. *Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2013. № 9. Ч. I. С. 100–105.

11. **Ткачівська М. Р.** Вербальне опоганення чоловіка (негативна характеристика чоловіка в німецькомовних перекладах). *Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер.: «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2014. № 4 (281). С. 228–233.

12. **Ткачівська М. Р.** Вставні слова і мовне табу (про ще одну проблему лихослів'я). *Наукові записки [Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка]. Сер.: Філологічні науки (мовознавство)*. 2014. Вип. 126. С. 266–270.

13. **Ткачівська М. Р.** Елімінація мов і культур як результат глобалізаційних процесів. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Філологічна»*. 2014. Вип. 48. С. 294–297.

14. **Ткачівська М. Р.** Емоційне розкріпачення і вербальна агресія (на прикладах пейоративної лексики на позначення чоловіка). *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Сер.: Германська філологія*. 2014. Вип. 708–709. С. 144–149.

15. **Ткачівська М. Р.** Емоційність твору як рефлекторне відображення реальності (негативна характеристика жінки у німецькомовних перекладах). *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка*. 2014. Вип. 2 (74). С. 183–186.

16. **Ткачівська М. Р.** Зоонімічна інвектива як засіб образи та емоційного розкріпачення. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Сер.: Германська філологія*. 2014. Вип. 692–693. С. 267–270.

17. **Ткачівська М. Р.** Лайливі слова на позначення розпусної жінки та їх переклад на німецьку мову. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Філологічна»*. 2014. Вип. 45. С. 323–326.

18. **Ткачівська М. Р.** Мова гніву або вербальне опоганення. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Сер.: Філологія*. 2014. Вип. 19. С. 263–268.

19. **Ткачівська М. Р.** Мовні «заплави» або лихослів'я (перчений хліб перекладача). *Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2014. № 3 (286). С. 50–57.

20. **Ткачівська М. Р.** Арго в синхронії і діяхронії. *Наукові записки [Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка]. Сер.: Філологічні науки*. 2015. Вип. 137. С. 405–410.

21. **Ткачівська М. Р.** Молодіжний сленг та його класифікація. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 6. Т. 2. С. 114–119.

22. **Ткачівська М. Р.** Молодіжні сленгізми geil, cool у німецькомовних перекладах творів українських письменників-постмодерністів. *Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер.: «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2015. № 3 (304). С. 53–58.

23. **Ткачівська М. Р.** Поетичні вкраплення у німецькомовних перекладах творів письменників-постмодерністів. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер.: «Філологічна»*. 2015. Вип. 54. С. 300–303.

24. **Ткачівська М. Р.** Солдатський жаргон та його переклад на німецьку мову. *Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер.: Мовознавство*. 2015. Вип. 21 (3). С. 180–188.

25. **Ткачівська М. Р.** Текстовий метисаж як одна з важливіших авторських стратегій. *Вісник Прикарпатського нац. ун-ту. Сер.: Філологія (літературознавство)*. 2014–2015. Вип. 42–43. С. 46–51.

26. **Ткачівська М. Р.** Евфемізм або мовна дипломатія (на прикладі української та німецької мови). *Прикарпатський вісник НТШ. Сер.: «Слово»*. 2016. № 2 (34). С. 102–111.

27. **Ткачівська М. Р.** Евфемізми із царини еротики, або нитка Аріадни до делікатності. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Сер. «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2016. Вип. 5. С. 48–53.

28. **Ткачівська М. Р.** Kanak Sprak та її потенційні можливості. *Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2016. Вип. 6 (331). С. 235–240.

29. **Ткачівська М. Р.** Обсценізм der Arsch і його потенціал в німецькомовних перекладах. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Філологічна»*. 2016. Вип. 62. С. 331–334.

30. **Ткачівська М. Р.** Обсценна лексика в зарубіжних дослідженнях. *Прикарпатський вісник НТШ. Сер.: «Слово»*. 2016. № 2 (30). С. 122–129.

31. **Ткачівська М. Р.** Табірна мова та її особливості. *Наукові записки [Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка]. Сер.: Філологічні науки.* 2016. Вип. 145. С. 45–50.

32. **Ткачівська М. Р.** Етнофолізми як перекладацька проблема. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Сер.: Філологія (мовознавство).* 2017. Вип. 24. С. 45–55.

33. **Ткачівська М. Р.** Іншомовні вкраплення та їх відтворення в німецькомовних перекладах. *Одеський лінгвістичний вісник.* 2017. Вип. 9 (3). С. 117–123.

34. **Ткачівська М. Р.** На шахівниці суперечок (про проблему лайливих слів у мовах різних країн світу). *Прикарпатський вісник НТШ. Сер.: «Слово».* 2017. № 3 (39). С. 32–55.

35. **Ткачівська М. Р.** Табу та його особливості в німецькій та українській лінгвокультурах. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2017. Вип. 61. С. 168–174.

36. **Ткачівська М. Р.** Скатологізми в німецькомовній лінгвокультурі. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Філологічна».* 2017. Вип. 64 (2). С. 154–158.

37. **Ткачівська М. Р.** «Angst kennt kein Pardon» (табірний дискурс). *Прикарпатський вісник НТШ. Сер.: «Слово».* 2019. № 3 (55). С. 63–72.

Наукові праці у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

38. **Ткачивская М. Р.** Инструментально-функциональные характеристики перевода библеизмов. *Kalba ir kontekstai : Mokslo darbai.* Vilnius, 2013. V tomas (2 dalis). P. 130–138. URL.: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/111687/2/ISSN1822-5357_2013_V_%282%29.pdf

39. **Ткачівська М. Р.** «Наївна телиця» – це «наївна вівця»? (про проблеми перекладу зоонімічної інвективи). *Science and Education. A New Dimension. Philology.* 2017. Vol. V (36), Issue 136. P. 59–64. URL.: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/fil_v36_136.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

40. **Ткачівська М. Р.** Самоцитата та її відтворення в перекладі // *Contemporary issues in philological sciences: experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine: International research and practice conference proceedings (Lublin, April 28–29, 2017).* Lublin, 2017. P. 208–212.

41. **Tkachivska M.** Word-play and puns as problem of theory of translation (by the example of Ukrainian and German languages) // *European Science and Technology: materials of the IV international research and practice conference. (Munich, April 10 – 11, 2013).* Munich, Germany, 2013. Vol. II. P. 194–201.

42. **Tkachivska M.** Phraseological Units in Fiction Literature and the Strategies of their Translation // *Science, Technology and Higher Education : materials of the III international research and practice conference (Westwood, October 16, 2013).* Westwood, Canada, 2013. Vol. I. P. 342–346.

АНОТАЦІЯ

Ткачівська М. Р. Культурно-емотивні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 «Перекладознавство». Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника МОН України. Івано-Франківськ, 2021; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна МОН України. Харків, 2021.

Дисертацію присвячено вивченню культурно-емотивних закономірностей відтворення німецькою мовою лексики обмеженого вжитку в творах сучасних українських письменників. Культурно-емотивний підхід до перекладу лексики обмеженого вжитку ґрунтується на виокремленні: трьох її категорійних ознак – ненормативності, культурної та емотивної конотації; та трьох її стилістичних класів – образливої, соціальної і територіальної лексики обмеженого вжитку. Перекладацькі рішення передбачають превалювання конотативного значення лексичних одиниць над денотативним, що зумовлює застосування перекладачем специфічного трансляторного інструментарію, яке базується на: 1) володінні відповідними лінгвокультурними кодами; 2) врахуванні рівня інтенсивності емотивної конотації; 3) врахуванні лінгвокультурного й соціокультурного контексту. Відтворення культурної конотації досліджуваної лексики визначає стратегії перекладу, а відтворення емотивної конотації впливає на вибір трансляторних способів і технік. Перекладач орієнтується на стратегії одомашнення та очуження, застосовує наявні в мові перекладу усталені та функційні відповідники. Важливим засобом відтворення досліджуваної лексики слугують універсальні слова, які є відповідниками українських пейоративів, сексофолізмів, міфологем, арготизмів, жаргонізмів і сленгізмів. До універсальних відповідників належать окремі скатологізми, оскільки інвективна стратегія і в українській, і в німецькій лінгвокультурах є скатологічною. Важливим способом перекладу є стилізація, властива відтворенню насамперед сленгізмів і територіальних діалектизмів.

Ключові слова: емотивна конотація, інвективна стратегія, культурна конотація, лексика обмеженого вжитку, лінгвокультурний код, ненормативність, одомашнення, очуження, трансляторний інструментарій, українсько-німецький переклад.

ABSTRACT

Tkachivska M. R. Cultural-Emotional Regularities of Rendering Lexis of Limited Usage in Ukrainian-German Fiction Translation. Manuscript.

Dissertation for a Doctoral Degree in Philology, Speciality 10.02.16 – Translation Studies. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Ivano-Frankivsk, 2021. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2021.

This dissertation aims to identify the regularities of the German language rendering the lexis of limited usage in translations of modern Ukrainian fiction. The research suggests a new trend of translational studies, the theory of translation of the lexis of limited usage that elucidates translational analysis in terms of cultural emotional approach as its methodological underpinning.

Cultural-emotional approach to translation of the lexis of limited usage rests on identifying the following items: i) its category features: non-normativity, cultural and emotional connotations; ii) its three stylistic classes: abusive, socially and territorially conditioned lexis of limited usage. In taking decisions to create a full valued translation, one departs from prevailing of the connotative meaning of the lexis of limited usage over its denotative meaning. This entails deploying a wide scope of translational means, the use of which is conditioned by: i) appropriate linguistic cultural codes; ii) the level of the emotional connotation intensity; and iii) linguistic cultural and social cultural contexts, invective strategies, stereotypes, and values and norms of corresponding linguistic cultures. The implementation of cultural connotations of the lexis of limited usage determines the scope of translation strategies, whereas its emotional connotation defines the range of translation means and techniques.

Abusive lexis of limited usage includes swearwords (rude pejoratives, in particular, ethno-, zoo-, homo-, femino- and masculino-phaulisms) and taboo lexis, as well as obscene lexis (scatologisms and sexophaulisms). In its code conversion, domestication prevails, however at the same time, they also devise the strategy of foreignization. German translation reveals the following tendencies: i) it directly renders emotional connotation; ii) it almost renders emotional connotation; iii) it entails evident tonal shift of the translation text; iv) it completely neutralizes the utterance.

Translation techniques of ethnophaulisms include the following: a) ethnophaulism → dictionary registered ethnonym / neutral name; b) ethnophaulism → ethnophaulism; the prevailing means are transcription / transliteration, and translational innovations.

In rendering zoophaulisms, they adopt the following technique schemes: zoophaulism → zoophaulism (with direct rendering or substitution of one zoonym by the other one), zoophaulism → non-zoophaulism (jargonism, scatologism, sexophaulism, the pejorative);

To translate femino- and masculino-phaulisms, they tend to deploy transcription / transliteration, generalization / particularization and blueprinting. A wide range of synonyms to designate the semes 'loose woman' and 'homosexual man' is an evidence of the common linguistic cultural codes in terms of their moral and ethical principles, which provides their completely equivalent translation.

Translating obscene lexis, they demonstrate biases towards scatologisms over sexophaulisms and deploy such translation techniques schemes as sexophaulism → sexophaulism / jargonism, argotism, mythologeme, or a foreign language element. As most frequently used transfer lexemes, scatologisms *Arsch*, *Arschloch*, *Scheiße* are universal pejoratives and serve the vehicles of emotive connotation with various levels of intensity.

Socially conditioned lexis of limited usage that encompasses jargonisms, argotisms, and slangisms is translated by means of both foreignization and domestication. The prevailing means of translation are using a functionally appropriate equivalent, explaining, styling, and neutralizing.

In translating social-political jargonisms, background knowledge is vital that entails providing explanations and footnotes. To render jargonisms of the Soviet Union period, they deploy conventional and functional equivalents of the period of German People's Republic.

Argotisms are rendered via 1) derivatives of rotwelsch lexemes, 2) neutral lexemes conditioned by emotive stylistic mislocation, 3) functional equivalents, and 4) means of transcription / transliteration accompanied by appropriate comments, blueprinting, generalizing, particularization, and explanation.

In translating slangisms, they tend to use functional equivalents and implement the translational technique slangism → slangism, as well as styling (doubling vowels, contractions, substituting letters, telescoping etc. or imitating kanakisch).

Featured in emotionally connotated endemic dialectisms, territorially conditioned lexis of limited usage is translated by using colloquial and vulgar language units by means of styling. Using literary equivalents neutralizes stylistic marking and entails disbalance with the original text.

In its functional repository, emotionally colored lexis of limited usage is featured as emotionally connotated units: puns, phraseologisms and foreign language elements to designate negative nature of an object or a phenomenon.

Key words: cultural connotation, domestication, emotional connotation, foreignization, invective strategy, lexis of limited usage, linguistic-cultural code, non-normativity, translation means, Ukrainian-German translation.

Підписано до друку 25.08.2021.
Формат 60 x 90/16. Друк ризографічний.
Гарнітура Times New Roman.
Зам. 2008/2021. Ум. вид. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Ціна договірна

Надруковано ФОП Сверделов М. О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО №971661 від 13.12.2005.